

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра мистецьких дисциплін

**УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЄВОЮ
ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ
(НА ПРИКЛАДІ ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ)**

Кваліфікаційна робота

Галузь знань 02 Культура і мистецтво

Спеціальність 028 Менеджмент соціокультурної діяльності

Освітній ступінь: магістр

Кваліфікація: магістр з менеджменту соціокультурної діяльності

Виконав: магістрант спеціальності

028 Менеджмент соціокультурної діяльності

24 М гр. Варивода Петро Григорович

Науковий керівник: к.і.н., доцент

Воронко Олег Григорович

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мистецьких дисциплін
Спеціальність Менеджмент соціокультурної діяльності

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри
д.п.н., професор Тамара СКОРИК
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

ЗАВДАННЯ
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ
Вариводі Петру Григоровичу

Тема роботи: «Управління культурно-дозвіллевою діяльністю в Україні (на прикладі Обласного центру народної творчості)»

Затверджена: протокол № 3 від «28» жовтня 20204 р.
на засіданні кафедри мистецьких дисциплін

Термін подання завершеної роботи на кафедру «16» грудня 2025 р.

Дата захисту кваліфікаційної роботи «23» грудня 2025 р.

Кваліфікаційна робота допущена до захисту рішенням кафедри мистецьких дисциплін Протокол №6 від 12 грудня 2025 р.

Рекомендовано до захисту

підпис

ПІБ наукового керівника

Результати захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ПІБ голови ЕК

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№	Етапи та зміст виконання роботи	дата	примітка
1.	Вибір теми і призначення наукового керівника магістерської роботи	30.09.24	Вик.
2.	Затвердження теми магістерської роботи	28.10.24	Вик.
3.	Отримання завдання на проведення наукового дослідження та підготовка календарного плану виконання магістерської роботи, затвердження його керівником	07.12.24	Вик.
4.	Збір та узагальнення зібраного матеріалу за темою дослідження	20.12.25	Вик.
5.	Підготовка першого розділу чорнового варіанту роботи і подання на прочитання науковим керівником. Підготовка статті та тез.	2.01.25	Вик.
6.	Доопрацювання тексту роботи з урахуванням зауважень наукового керівника, подання її на друге читання	25.02.25	Вик.
7.	Підготовка другого розділу чорнового варіанту роботи і подання його на прочитання науковим керівником	05.03.25	Вик.
8.	Доопрацювання тексту роботи з урахуванням зауважень наукового керівника, подання її на друге читання	15.05.25	Вик.
9.	Підготовка третього розділу чорнового варіанту роботи і подання його на прочитання науковим керівником	15.06.25	Вик.
10.	Доопрацювання тексту роботи з урахуванням зауважень наукового керівника, збагачення роботи додатковими дослідженнями, що проводились під час переддипломної практики, подання її на друге читання	15.11.25	Вик.
11.	Подання магістерської роботи для реєстрації на кафедрі, рецензування та підготовка відгуку науковим керівником	3.12.25	Вик.
10.	Попередній захист магістерської роботи на засіданні кафедри, підготовка до захисту на засіданні екзаменаційної комісії	5. 12. 25	Вик.
11.	Публічний захист виконаної кваліфікаційної Роботи	23.12.25	Вик.

Науковий керівник: _____ к.і.н., доцент Олег Воронко
(Підпис) (Ім'я, прізвище)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ СУТНІСТЬ	8
1.1. Сучасний стан розроблення досліджуваної проблеми	8
1.2. Поняття, функції та принципи дозвілля	12
1.3. Рівні управління культурно-дозвіллевою діяльністю в Україні	19
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ» ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ	30
2.1. Обласний центр народної творчості як засіб реалізації державної політики у сфері культури й мистецтва та розвитку креативних індустрій регіону.....	31
2.2. Дослідження можливостей та загроз діяльності комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради за допомогою методу SWOT-аналізу.....	39
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	49
3.1. Шляхи вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої діяльності	49
3.2. Ознаки професійної майстерності спеціаліста дозвіллевої сфери	59
Висновки до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	78

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

ОЦНТ – обласний центр народної творчості

ВПО – внутрішньо переміщені особи

ОМС – орган місцевого самоврядування

ТГ – територіальна громада

ЗМІ – засоби масової інформації

ВСТУП

Упродовж розвитку людської цивілізації культурно-дозвіллева діяльність завжди була й продовжує залишатися невід'ємним компонентом розвитку суспільства, важливою аксіологічною складовою суспільної свідомості.

Актуальність дослідження зумовлена, насамперед, необхідністю розширення змістових й управлінських основ організації культурно-дозвіллевої діяльності населення. Пов'язано це передусім з тим, що протягом останніх десятиліть суттєвих змін зазнали традиційні уявлення про роль та значення культурно-дозвіллевої діяльності в суспільстві. Вагомі корективи у сприйняття дозвілля українців внесло й повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке змінило конфігурацію дозвілля, його обсяги та якості. Багато дослідників розглядають це явище як феномен та важливий чинник суспільного розвитку, а в умовах війни ще й важливою складовою українського спротиву.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Через свою значимість культурно-дозвіллева діяльність постійно була й продовжує бути об'єктом наукової рефлексії для дослідників. Культурно-дозвіллеву діяльність як проблему намагаються вивчити різні науки, такі як педагогіка, психологія, культурологія, соціологія та інші, а науковці в своїх дослідженнях прагнуть розкрити різні аспекти проблеми. Так, Дюмазедьє Ж. [16], Кірсанов В. [19], Мамбеков Е. [30], Петрова І. [39], Воловик В., Воловик А. [8], Кротова Ю. [20], Шевчук І. [49] та ін. розкрили психолого-педагогічні та соціально-педагогічні аспекти, функції та принципи дозвілля.

Петрова І. [39], Піча В. [41], Цимбалюк Н. [48] та ін. визначили основні засади організації та здійснення дозвілля, розкрили механізми впровадження дозвіллевої діяльності.

Піча В. [41], Кірсанов В. [19], Кучин С. [24], Аріарський М. [1], Жаркова Л. [17] та ін. сконцентрувалися на психологічних ознаках дозвіллевої діяльності, які відіграють суттєвий вплив на якість людського життя.

Різноманітні аспекти впливу держави на розвиток культури та культурно-дозвіллевої діяльності вивчали науковці Л. Губерський [12], І. Дзюба [13], В. Карлова [18], М. Стріха [47], С. Овчаренко [35] та ін., які визначали вплив культури на інтелектуальний потенціал країни та проблеми розвитку культури.

Про культурно-дозвілєву діяльність як важливий чинник соціально-економічного розвитку та консолідації суспільства у своїх дослідженнях зазначали С. Кучин [24], С. Овчаренко [35], Ю. Богуцький [2], Т. Ковальчук [21] та ін.

Низка досліджень науковців присвячена вивченню ролі менеджменту та маркетингу в культурі. Над цим напрямком працювати дослідники: Л. Ладонько, І. Калінько, І. Косач [26], Михайловська О. В., Філіпова Н. В. [25], Т. Лук'янець [28], Г. Осовська та О. Осовський [36], Т. Божидарнік, Н. Василик [3] та ін.

Різні аспекти маркетингового процесу в культурі досліджували й закордонні науковці – Г. Гагоорт [9], Ф. Кольбер, Дж. Нантел, С. Білодо, В. Поль, Д. Річ [52] та ін.

Проте, не дивлячись на численні спроби, вивчення культурно-дозвіллевої діяльності як цілісного об'єкта наукової рефлексії так і не набуло ґрунтового дослідження. Саме тому є потреба у вивченні ефективності управління культурно-дозвіллевою діяльністю в Україні на сучасному етапі.

Передусім актуальним є питання визначення перспективних напрямів діяльності обласних центрів народної творчості як універсальних закладів, що координують процеси культурного розвитку регіонів, займаються збереженням і розвитком народної творчості та аматорського мистецтва, традицій, звичаїв і обрядів, впровадженням нових технологій і методик культурно-освітньої роботи, організацією дозвілля населення.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні змісту, методів організації та специфіки діяльності обласних центрів народної творчості, можливостей інноваційної діяльності та підвищення рівня розвитку індустрії дозвілля.

Мета роботи обумовила наступні дослідницькі завдання:

- Встановити сучасний стан розроблення досліджуваної проблеми.
- Дослідити рівень розвитку сучасної індустрії дозвілля.
- Вивчити специфіку діяльності та перспективи розвитку дозвіллевих центрів на прикладі комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради.
- Дослідити можливості розвитку та загрози діяльності ОЦНТ.
- Дослідити можливості вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої сфери.
- Визначити ознаки професійної майстерності спеціаліста дозвіллевої сфери.

Об’єктом дослідження є особливості процесу та форми організації культурно-дозвіллевої діяльності в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методичні підходи та практичний інструментарій щодо реалізації державної політики у сфері культури й мистецтва та розвитку креативних індустрій на прикладі Обласного центру народної творчості.

Методи дослідження представлені комплексом загальнонаукових і спеціальних методів. Окремі поняття теми були визначені завдяки застосуванню термінологічного аналізу. Перспективний національний та закордонний досвід культурно-дозвіллевої діяльності вивчався через порівняльний аналіз. Завдяки використанню методів систематизації та узагальнення було забезпечено аналіз інноваційних підходів до управління культурно-дозвіллевою діяльністю та дало можливість зробити певні висновки. Дослідження можливостей розвитку й загроз діяльності визначеного закладу культури та шляхів вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої діяльності проводилось за допомогою методів аналізу, синтезу, аналогії, єдності історичного та логічного.

Наукова новизна дослідження розкривається в таких положеннях, які виносяться на захист:

дістало подальшого розвитку напрацювання шляхів управління культурно-дозвіллевою діяльністю на регіональному, місцевому та локальному рівнях в сучасних умовах;

аналіз діяльності універсального комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради, результати якого можуть бути використані менеджерами культури під час формування інноваційних управлінських засобів і механізмів;

уточнено шляхи вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої діяльності;

підтверджено, що суб'єкти культурно-дозвіллевої діяльності виступають промоутерами соціальних змін, спрямованих на осучаснення інституту дозвілля;

підтверджено, що інноваційні технології та сучасні підходи до управління та організації культурно-дозвіллевої діяльності активізують процес модернізації дозвілля.

Апробацію результатів дослідження було здійснено шляхом оприлюднення досягнутих результатів на V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Професійна мистецька освіта: науково-методичні аспекти» (26–27 лютого 2025 року, м. Київ) та VIII Всеукраїнській конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Південноукраїнські наукові студії» (17–19 листопада 2025 року, м. Одеса).

Структура магістерської роботи обумовлена логікою розкриття теми, метою і завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, двох додатків. Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок, з них 70 сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить 4 сторінки і налічує 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ СУТНІСТЬ

1.1. Сучасний стан розроблення досліджуваної проблеми

Проблематика культурно-дозвілльєвої діяльності сьогодні є однією з найактуальніших тем культурологічних, соціальних, психологічних та філософських досліджень. Через призму філософії її досліджували Г. Гегель [10], А. Вайтгед [59] та Ф. Шеллінг [56] та ін. Філософські аспекти дозвілля розглядалися в контексті розуміння проведення вільного часу в рамках культурної сфери з її складовими частинами та формами. Філософи вважали їх складовими часового простору, який є цілісним, функціонуючим та самодостатнім організмом.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що культурно-дозвілльєва сфера сформувалася на межі XIX – XX ст., а як галузь наукового знання міцно утвердилася в середині XX ст., про що свідчить значний обсяг наукових публікацій у зарубіжних та національних журналах («Journal of Travel Research», «Tourism Management», «Tourism Recreation Research», «Leisure and Society», «Parks and recreation», «Міжнародний туризм» та ін.), підручниках, методичних посібниках, дисертаціях тощо. При цьому відбувається формування колективів вчених різних країн, дослідження яких спрямовані на вивчення рекреаційної проблематики, а в XX ст. виникає низка науково-дослідних інститутів, які вивчають культурно-дозвілльєву та рекреаційну проблематику.

Практично в кожній країні створюється наукова школа, яка вивчає питання дозвілля. Серед найбільш відомих таких шкіл назовемо французький дозвіллезнавчий науковий центр і його представників: Ж. Дюмазедьє, Ж. Фурастьє, Ж. Фрідман, А. Жерар та ін., американську школу дозвілля (подружжя Лінд, Дж. Ландберга, С. Паркер та ін.), німецьку школу (Х. Дюрст, Х. Опашовські, Й. Штудеманн, Р. Штубенволь, Х. Грошопп та ін.). Представники цих шкіл активно вивчають умови створення й діяльності дозвілльєвих об'єднань на сучасному етапі,

визначають місце та роль дозвіллевих організацій у житті суспільства.

Аналіз останніх наукових розвідок та публікацій засвідчує наявність ґрунтовних досліджень як серед зарубіжних, так і серед українських науковців. Так, У. Лоренц у праці «Соціальна робота в Європі, що змінюється» [27] досліджує сучасний стан дозвілля в Європі з точки зору соціальної роботи. Саме в діяльності соціальних працівників він бачить перспективні тенденції дозвіллевої практики, яку пов'язує з різними ідеологіями, політичними програмами та суспільними рухами. Основні положення культурнодозвіллевої сфери в аспекті використання її можливостей у практиці соціальної роботи розкриває й український дослідник О. Паскаль в монографії «Система культурно-дозвіллевої роботи» [38].

Дж. Кларке у праці «Соціальні перспективи дозвілля» [51], Ж. Дюмазедьє в монографії «Дозвілля як сфера духовної діяльності» [16], В. Кірсанов в дослідженні «Соціально-педагогічні проблеми організації дозвілля за кордоном» [19], Е. Мамбеков у дисертації «Організація дозвілля у Франції: анімаційна модель» [30], І. Петрова в монографії «Дозвілля в зарубіжних країнах» [39], В. Воловик, А. Воловик в дослідженні «Педагогіка дозвілля» [8] розкрили психолого-педагогічні та соціально-педагогічні аспекти, функції та принципи дозвілля.

Х. Опашовські, Р. Штубенволь та Р. Веміц в праці «Виклик перспективам дозвілля для 90-х років» [54] розглядають проблеми молодіжного дозвілля й зазначають, що молодь чекає від держави якісної організації вільного часу та перетворення соціальних дозвіллевих закладів у справжні центри дозвілля та відпочинку.

І. Петрова в дослідженні «Дозвілля в зарубіжних країнах» [39], В. Піча в монографії «Культура вільного часу: філософсько-соціологічний аналіз» [41], Н. Цимбалюк в праці «Організація та методика культурно-дозвіллевої діяльності» [48] та ін. визначили основні засади організації та здійснення дозвілля, розкрили механізми впровадження дозвіллевої діяльності.

Ю. Кротова в дослідженні «Становлення та розвиток педагогіки дозвілля в

США та Великобританії» [20] розкриває тему історико-філософського сприйняття дозвілля як фактора рекреації та явища культури, визначає педагогічні функції англо-американської моделі організації культурно-дозвіллевой діяльності та механізми реалізації педагогічного потенціалу дозвілля у державній політиці США та Великобританії, соціально-економічні чинники розвитку дозвілля та шляхи використання рекреативно-оздоровчого й морально-естетичного потенціалу дозвіллевого середовища англomовних країн.

М. Аріарський в монографії «Соціально-культурна діяльність як предмет наукового осмислення» [1], Н. Максютин в монографії «Нариси історії дозвілля» [29] та І. Новикова в дисертації «Організація дозвілля підростаючого покоління в США: традиції та сучасність» [33] детально дослідили та описали суть і природу соціально-культурної діяльності, визначили її роль по створенню, збереженню та поширенню цінностей культури, підкреслили суспільно значущу й морально-мотивуючу функцію культурно-дозвіллевой діяльності в суспільстві.

Дослідження І. Петрової «Культурно-дозвіллевi практики сучасної України: тенденції та пріоритети» [40], О. Бойко «Культура дозвілля: трансформації та перспективи розвитку у добу глобалізації» [4] та розробки співробітників Інституту соціального менеджменту, здійснені в межах проєкту «Спільний шлях у майбутнє» щодо діяльності будинків культури по задоволенню потреб територіальних громад [14] присвячені пошуку шляхів оптимізації культурно-дозвіллевого процесу та розвитку креативних сучасних індустрій у сфері дозвілля.

О. Шмаюн в статті «Феномен культурно-дозвіллевой діяльності: концептуалізація проблеми» [50] досліджує особливості розвитку сучасних культурно-дозвіллевих центрів України в середовищі соціокультурного існування та представляє феномен дозвілля унікальним явищем, яке сприяє реалізації та розвитку численних видів і форм культурно-дозвіллевой діяльності.

Науковці Л. Ладонько, І. Калінько, І. Косач в колективному дослідженні «Ділове адміністрування: менеджмент організацій та управління змінами» [26],

Михайловська О. В., Філіпова Н. В. в колективному дослідженні «Менеджмент: теорія та практика» [25], Т. Лук'янець в дослідженні «Маркетингова політика комунікацій» [28], Т. Божидарнік, Н. Василик в дослідженні «Креативний менеджмент» [3] активно вивчали роль менеджменту та маркетингу в культурі, вважаючи культуру менеджменту однією з важливих складових культурно-дозвілєвої діяльності. Науковці охарактеризували, якими мають бути відносини працівників менеджменту, система цінностей, якими вони мають керуватися, матеріально-технічне оснащення управлінських процесів, умови праці управлінців та ін.

Різні аспекти маркетингового процесу в культурі досліджували й закордонні науковці – Г. Гагоорт в дослідженні «Менеджмент мистецтва. Підприємницький стиль» [9], Ф. Кольбер, Дж. Нантел, С. Білодо, В. Поль, Д. Річ в дослідженні «Маркетингова культура та мистецтво» [52] та ін.

Роль державного сектору управління культурно-дозвілєвою діяльністю досліджували українські науковці: Л. Губерський в монографії «Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз» [12], І. Дзюба у статті «Від маргінальності до універсальності» [13], В. Карлова в дослідженні «Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах» [18], М. Стріха у статті «Українська держава і культура: спроба пошуків взаємодії на тлі світового досвіду» [47], С. Овчаренко в дослідженні «Гуманітарна та культурна політика» [35] та ін., які визначали вплив культури на інтелектуальний потенціал країни та проблеми розвитку культури.

Дослідники С. Кучин в монографії «Розвиток соціокультурної сфери в Україні в умовах економіки ринкового типу» [24], С. Овчаренко в дослідженні «Гуманітарна та культурна політика» [35], Ю. Богуцький в статті «Самоорганізація культури і культурна політика» [2] та ін. визначають вагому роль культури для соціально-економічного зростання та вважають культуру значним чинником консолідації суспільства.

Окрему групу досліджень складають загальнодержавні та регіональні аналітичні звіти щодо культурно-дозвілєвої діяльності, такі як «Стан та перспективи розвитку соціокультурної інфраструктури в ОТГ» [46], «Можливості та механізми створення міських фондів культури» [31], «Виклики і можливості розвитку сфери культури Сумської області» [7] та ін., які складені за результатами ґрунтовних соціологічних досліджень стану культурно-дозвілєвої діяльності сучасної України. Досить ціннісними є висновки зазначених досліджень щодо основних проблем та перспектив подальшого розвитку дозвілєвої сфери.

Проте, не дивлячись на численні дослідження культурно-дозвілєвої діяльності в Україні, окремі аспекти проблематики дозвілєвої діяльності все ще перебувають поза увагою науковців. Перш за все актуальною залишається необхідність розширення змістових та управлінських основ організації культурно-дозвілєвої діяльності населення. Не менш актуальним є питання визначення перспективних напрямів діяльності обласних центрів народної творчості як універсальних закладів, що координують процеси культурного розвитку регіонів, займаються збереженням і розвитком народної творчості та організацією дозвілля населення.

1.2. Поняття, функції та принципи дозвілля

Культурно-дозвілєва діяльність швидше за інші сфери реагує на нові виклики суспільства, постійно оновлюючи ті теоретичні засади, які вважалися ґрунтовно вивченими. Це само по собі вимагає повторного соціального осмислення проблематики культурно-дозвілєвої діяльності та спонукає до подальшого удосконалення теоретичних засад.

Чергова потреба перегляду поняття, функцій та принципів дозвілля виникла в зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію суверенної України, що внесло значні корективи у сприйняття дозвілля українцями та змінило його конфігурацію, обсяги та якість.

Для повноти розуміння феномену культурно-дозвілєвої діяльності

зупинимося на визначенні поняття. Як виявляється, сучасні дослідники не мають єдиного підходу щодо його визначення й пов'язують з дозвіллям різні змінні індивідуальних відмінностей, в тому числі стиль атрибуції, душевне здоров'я, мотиви, потреби, особистісні риси, самооцінку та самосприйняття.

Так, О. Паскаль називає одразу сім понять дозвілля:

1) дозвілля як реактивна діяльність (час, що відводиться на освіту та творчість);

2) дозвілля як задоволення;

3) дозвілля як відновлення сил;

4) дозвілля як екзистенціальний стан (час повної свободи);

5) дозвілля як функція (час релаксації, шопінгу, подорожі);

6) дозвілля як соціальна стратифікація (показове витрачання часу і грошей з метою доведення відповідності певному класу, як правило заможному);

7) дозвілля як час – (час, що використовується на власний розсуд) [38, с. 18].

Таким чином, підсумовуючи зазначимо, що дозвілля – це перш за все вибір.

Інші науковці робили спроби класифікувати найрізноманітніші види людської діяльності у вільний час, розподіливши їх на наступні специфічні категорії:

- діяльність, пов'язана з роботою та позаурочна робота;
- продовження освіти – заняття, курси, читання та дослід;
- домашня робота – приготування їжі, прибирання, ремонт;
- організаційна робота – суспільна робота, релігійна діяльність;
- соціальні розваги – театр, вечірки, спорт, нічні клуби, відвідування родичів та знайомих;
- шопінг – купівля товарів повсякденного користування та предметів розкоші, задоволення особистих та сімейних потреб;
- активне дозвілля – спорт, музика, подорожі, прогулянки, ігри;
- особисті потреби – гігієні процедури, одягнення, нічний сон, оздоровчі

заходи;

- пасивне дозвілля – радіо, телебачення, аудіо-записи, читання [38, с. 20].

Через відсутність розробленої чіткої системи класифікації діяльності на дозвіллі, якість досліджень цього напрямку – досить поверхове та різноінтерпретаційне. Наведемо ще декілька визначень цього поняття.

На думку української дослідниці І. Петрової, дозвілля – це спосіб використання людиною свого вільного часу з метою спрямування його на розвиток власних творчих здібностей, удосконалення культури спілкування, вмінь та навичок, що реалізуються в повсякденному житті [40].

В. Піча визначає дозвілля як вільний час, який залежить від ролі впливу факторів людського потенціалу, що сприяє розподілу інтересів населення в різних сферах їх діяльності [41].

За В. Бочелюком, дозвілля – це система занять у період особистого вільного часу, за допомогою яких задовольняються безпосередні потреби, як фізичні, психічні, так і духовні, що в основному мають відновлювальний характер [46];

Л. Жаркова позиціонує дозвілля як процес, що передбачає вільний час, орієнтований на створення умов для раціональної організації дозвілля населення в закладах культурно-дозвіллевої діяльності [17].

Як бачимо, дозвілля як соціальний феномен – явище унікальне, котре сприяє розвитку численних видів і форм культурно-дозвіллевої діяльності. Дозвілля формує людину духовно, розвиває її інтереси та здібності. Крім того, дозвілля – це частина культурної сфери суспільства та держави, оскільки рівень суспільного розвитку визначається не лише матеріальними благами, а й організацією культурно-дозвіллевої діяльності населення.

Впродовж історичного розвитку суспільства та держави функції дозвілля постійно змінювалися, намагаючись відповідати потребам держави та інтересам соціуму. При визначенні функцій дозвілля дослідники, як правило, враховують риси дозвілля, потреби суспільства та практичну спрямованість дозвілля. Так,

французький дослідник Ж. Дюмазедьє визначає три функції дозвілля — відпочинок, розваги та розвиток особистості [16]; канадський науковець Ж. Проновост виділяє теж три функції дозвілля – культурні, рекреативні та освітні [55].

Найбільш ґрунтовно функції дозвіллевої діяльності дослідив французький соціолог Р. Сю, за теорією якого дозвілля виконує такі функції:

- 1) соціальну, спрямовану на соціалізацію, вирішення суспільних потреб та міжособистісне спілкування;
- 2) економічну, націлену на масове споживання та покликану приносити прибутковість;
- 3) психологічну, зосереджену на розвагах, відпочинку чи розвитку особистості;
- 4) фізичну, направлену на спортивні та рекреаційні заняття;
- 5) практичну, спрямовану на вільний вибір зайнятості;
- 6) культурну, зосереджену на інтелектуальному та естетичному розвитку особистості;
- 7) соціальну дозвіллеву діяльність, ключовим змістом якої є міжособистісне спілкування та встановлення психо-емоційної рівноваги [30, с. 58–64].

Дослідниця Ю. Кротова до цього переліку додає ще такі функції дозвіллевої діяльності: рекреаційну, розважальну, пізнавальну, комунікативну та компенсаторно-творчу [20].

Проаналізувавши теоретичні надбання дослідників та стан культурно-дозвіллевої діяльності, можна припуститися висновків, що основними функціями дозвілля є комунікативна, соціальна, рекреаційна, творча, ціннісно-орієнтаційна, пізнавальна, виховна та економічна.

Комунікативна функція дозвілля сприяє пошуку нових друзів, розширює можливості спілкування. Найбільше виявляється в диспутах, конференціях, розважальних заходах й т. п., де передбачається спілкування, обмін думками.

Соціальна функція дозволяє надає особистості відчуття власної гідності, дає змогу знайти сенс власного існування, сприяє соціалізації людини, надає відчуття власної приналежності до певної спільноти. Найбільше виявляється в дозвілєвих проєктах для різних соціальних, особливо незахищених, верств населення, тих хто потребує соціальної підтримки. Значимість цієї функції набуває особливої актуальності в умовах геноцидної війни Росії проти України, коли з'явилися нові соціальні категорії – ВПО, ветерани війни, діти війни, родини загиблих захисників тощо. Нажаль, війна додала кількість соціально розчарованих, емоційно загублених та нігілістично налаштованих людей.

Рекреаційна функція направлена на зміцнення фізичного та духовного здоров'я людини, зняття перевтоми, відновлення фізичних та емоційних сил. Виявляється в іграх, спортивних та оздоровчих заходах, туристичних та екскурсійних програмах, масових народних гуляннях на природі, аматорських об'єднаннях тощо.

Творча функція покликана створювати умови для розкриття й розвитку творчих здібностей та потенціалу особистості, самовдосконалення поза професійною та сімейно-побутовою діяльністю. Спрацьовує під час участі в різних гуртках, студіях, виставках, творчих майстернях, фестивалях, концертах й т. п.

Ціннісно-орієнтаційна функція дозволяє полягає у використанні досвіду національного, народного, міжнародного, релігійного, полікультурного виховання для формування системи ціннісних уявлень, ідеалів, життєвої позиції та орієнтації особистості, що проявляються у її ставленні до інших людей та навколишнього середовища. Ця функція покликана сформувати в людині певні світоглядні та моральні погляди. Найбільше виявляється в конференціях, диспутах, наукових заходах й т. п., де передбачається спілкування, дискусія, обмін думками.

Пізнавальна функція дозволяє полягає у неперервності освіти й самоосвіти та забезпечує задоволення потреб у додаткових знаннях та інформації в залежності від власних інтересів. Виявляється в роботі клубів, гуртків, інтелектуальних

заходів.

Виховна функція дозвілля полягає в ціленаправленому розвитку особистісних потенціалів – пізнавального, творчого, комунікативного, ціннісно-орієнтаційного, та в добровільності участі в дозвіллевій діяльності. При цьому дозвіллевий заклад виступає як педагогічна система і як додаткова школа. Специфіка педагогічної системи дозвіллевої установи полягає в тому, що сам педагогічний процес перетворюється в предметну діяльність, результати якої виступають лише як засіб для вирішення певних завдань, а не як самоціль. Саме тому процес виховання особистості в дозвіллевій установі має прихований характер й легко перетворюється на самовиховання.

Економічна функція дозвілля полягає у поєднанні відпочинку з виконанням улюбленої справи, в результаті чого створюються матеріальні блага чи продукт, які можна реалізувати за гроші. Варто зазначити, що ця функція формується досить активно в розвинених країнах світу, внаслідок чого дозвілля стає об'єктом масового споживання й приносить не малу прибутковість, а сама індустрія дозвілля входить до першої десятки найприбутковіших галузей світової економіки. Виявляється в роботі клубів за інтересами, гуртків, творчих майстерень, студій тощо.

Для повноти теоретичного дослідження визначимо закономірності культурно-дозвіллевої діяльності:

1. Культурно-дозвіллева діяльність відбувається у вільний від основних занять час, має повну свободу вибору занять та нерегламентований час.
2. В основі культурно-дозвіллевої діяльності лежить самодіяльність та ініціативність самої людини, що передбачає її активну участь в дозвіллевих заходах.
3. Культурно-дозвіллева діяльність має багато видів, що дозволяє активно виявляти й розвивати творчий потенціал людини, залучати її до кращих досягнень світової культури.

4. Культурно-дозвіллева діяльність – чудовий засіб соціалізації особистості, внаслідок якого відбувається засвоєння суспільного досвіду та накопичення знань та норм поведінки.

5. Спілкування в рамках культурно-дозвіллевої діяльності збільшує її привабливість і дає потенціал для розвитку культури особистості.

6. Культурно-дозвіллева діяльність забезпечує умови для духовного вдосконалення особистості та створення нових цінностей.

На сучасному етапі розвитку сфери дозвілля відбувається формування нової системи принципів культурно-дозвіллевої діяльності, що зумовлено зовнішньополітичними, економічними, соціальними та культурними процесами в українському суспільстві. Зауважимо, що на відміну від закономірностей, принципи культурно-дозвіллевої діяльності віддзеркалюють ті суспільні вимоги, які сприяють успішному виконанню суспільної ролі дозвілля.

Принципи складають сукупність соціальних, теоретичних, політичних, культурних, організаційних засад, на яких ґрунтується культурно-дозвіллева діяльність. До основних принципів дозвіллевої діяльності належать:

- *принцип інтересу* (врахування інтересів особистості з метою організації дозвілля, що відповідає її нахилам та вподобанням);

- *принцип добровільності* (відсутність регламентованих норм, вільний вибір форм дозвілля);

- *принцип системності* (системна цілеспрямована організація дозвілля з метою раціонального використання вільного часу, розвитку соціальної активності, отримання задоволення від дозвілля);

- *принцип диференціації* (врахування певних особливостей учасників дозвілля – віку, статі, інтересів, рівня духовного розвитку, умов праці тощо);

- *принцип доступності та якості* (задоволення потреб, бажань та запитів учасників дозвілля з метою визначення напрямків розвитку дозвіллевої сфери);

- *принцип відповідності дозвілля місцевим умовам* (визначення

економічного, соціально-демографічного, культурного, освітнього, політичного стану з метою визначення форм організації дозвілля).

Зауважимо, що принципи та функції культурно-дозвілдової діяльності є динамічними й постійно змінюються, внаслідок змін, що відбуваються на рівні суспільного та державного розвитку.

1.3. Рівні управління культурно-дозвілдовою діяльністю в Україні

В Україні не існує окремого закону, котрий би регулював відносини, що складаються у сфері дозвілля. Часткові норми, що регулюють культурно-дозвілдову діяльність містяться в таких загальнонаціональних документах як Конституція України, Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про культуру», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про туризм», «Про охорону культурної спадщини», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про народні художні промисли», «Про Український культурний фонд», Указі Президента України «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» та ін. нормативних документах.

Так, Основний Закон держави – Конституція України покладає на органи місцевого самоврядування вирішення майже всіх питань життєдіяльності мешканців територіальних громад, в тому числі й питання забезпечення населення культурно-дозвілдовою діяльністю. Проте, сам Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не містить жодного положення, яке б регламентувало повноваження органів місцевого самоврядування у сфері дозвілля. Більше того, в тексті цього закону жодного разу навіть не згадується поняття «дозвілля» чи «культурно-дозвілдова діяльність». У статті 27 закону є лише загальне визначення повноважень виконавчих органів місцевих рад у сфері культурного розвитку. Так, до власних повноважень ОМС віднесено забезпечення складання балансів фінансових, трудових ресурсів, грошових доходів і видатків, необхідних для управління культурним розвитком відповідної території. Стаття 32 цього ж закону

до відання виконавчих органів місцевих рад у якості власних повноважень відносить управління закладами культури, які належать територіальним громадам або передані їм, та організацію їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення [42].

В інших нормативно-правових актах так само містяться лише поверхові згадки про дозвіллеву діяльність.

Не дивлячись на це, державна політика у сфері дозвілля є важливою складовою політики Української держави, й забезпечується на різних рівнях: загальнонаціональному, регіональному, місцевому та локальному.

Основними напрямками діяльності державних органів влади у сфері дозвілля на *загальнонаціональному рівні* є:

1. Захист навколишнього природного середовища, створення природо-заповідного фонду (розробка відповідних програм захисту рекреаційних територій, що сприяє організації дозвілля на природі, розробці туристичних маршрутів, будівництву об'єктів дозвілля – пляжів, кемпінгів, паркових зон тощо).

2. Збереження та розвиток національної культурної спадщини, в тому числі народних традицій, обрядів, звичаїв, ремесл тощо (захист та збереження історико-культурних пам'яток, створення національного культурного фонду, створення краєзнавчих музеїв, виставкових зал, центрів народної творчості й т. п. Ці напрямки впливають на появу таких форм дозвілля як фольклорні фестивалі, ремісничі майстерні, різноманітні просвітні проєкти та ін.).

3. Популяризація розвитку аматорської діяльності та художньої творчості (організація та проведення музичних фестивалів, концертів, майстер-класів, виставок тощо).

4. Підтримка та розвиток закладів культури, що належать до інфраструктури дозвіллевої сфери – бібліотек, центрів дозвілля, культурних центрів, центрів народної творчості, кінотеатрів, спортивних клубів, аквапарків та ін.

5. Розробка нормативно-правового забезпечення дозвіллевої сфери

(встановлення податків та пілґ для дозвіллевих організацій, розробка механізмів фінансової підтримки, грантова політика тощо).

6. Підтримка наукових досліджень проблем культурно-дозвіллевої діяльності (аналіз, оцінка ефективності, визначення проблем дозвіллевої сфери, пошук інноваційних дозвіллевих технологій та моделей, здійснення науково-методичного забезпечення дозвіллевої сфери).

Основними державними органами влади у сфері дозвілля загальнонаціонального рівня є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та профільні міністерства.

Діяльність державних органів влади у сфері дозвілля на *регіональному рівні* носить більш суттєвий та практичний характер, бо саме від цих органів напряду залежить ефективність функціонування сфери дозвілля конкретного регіону. На регіональному рівні створюються відповідні департаменти, управління, відділи та сектори, агенції, які:

- стимулюють/стримують розвиток певних видів дозвілля;
- створюють сприятливі умови для активного залучення населення в культурно-дозвіллеву діяльність;
- створюють, утримують, розвивають інфраструктуру дозвілля;
- ініціюють, організовують та підтримують проведення різноманітних заходів, програм та проєктів;
- фінансують заклади культури, які підтримують активну культурно-дозвіллеву діяльність та розвивають індивідуальну творчість;
- підтримують різні верстви населення в частині доступу до культурних цінностей тощо.

Нормативне, програмно-проєктне забезпечення дозвіллевої діяльності регіону здійснюється обласними державними адміністраціями та обласними радами.

Не дивлячись на важливість загальнонаціонального та регіонального рівнів

управління культурно-дозвіллевою діяльністю в Україні, все ж визнаємо, що найвагоміший вплив на організацію дозвілля населення забезпечується на *місцевому рівні* – органами місцевого самоврядування (місцевими радами та виконавчими комітетами) та структурними підрозділами ОМС (управліннями, відділами, секторами), адже саме ОМС найбільш обізнані з соціокультурною проблематикою, запитами, інтересами та потребами населення в тому чи іншому дозвіллі.

Органи місцевого самоврядування:

- створюють умови та забезпечують участь жителів у місцевих дозвіллевих заходах, проєктах та програмах;
- планують та організовують культурно-дозвіллеву роботу;
- впроваджують інноваційні дозвіллеві технології;
- займаються пошуком нових дозвіллевих форм роботи;
- здійснюють методично-організаційний супровід творчих колективів, аматорських об'єднань;
- забезпечують інформаційно-рекламну діяльність видів дозвілля;
- захищають інтереси представників творчих професій;
- створюють та утримують у комунальній власності дозвілlevу мережу (центри народної творчості, культурні центри, парки, басейни, спортивні майданчики, туристичні об'єкти, концертні зали тощо);

Варто зауважити, що реформа децентралізації влади в Україні спричинила відповідні процеси й в культурно-дозвілlevій сфері. Сьогодні ми вже можемо констатувати, що культурна політика на місцях активно спрямовується на збереження культурної самобутності та національної ідентичності, децентралізацію та демократизацію сфери дозвілля.

Демонстративною відповіддю українського народу на повномасштабне вторгнення РФ в Україну стала стійка тенденція збереження культурної самобутності та національної ідентичності. Практично одразу державні органи

управління на всіх рівнях відреагували заходами підтримки національної культури та додатковим створенням умов для національного культурного самовираження, а галузь культури та дозвілля перетворилася на тилловий патріотичний фронт, метою якого стало не лише задоволення власних дозвіллевих потреб, а й підтримка ЗСУ, конвертування власної творчості в донати. Позитивним наслідком цих процесів стало збільшення високоякісних дозвіллевих товарів та послуг, вдосконалення інформаційної мережі, розвиток внутрішнього туризму, ріст духовних потреб українців та можливостей їх реалізації.

Безперечно, централізована культурно-дозвіллева політика неспроможна мобільно й однаково ефективно по всіх регіонах держави реагувати на нові виклики й потреби. Набагато мобільніша в цьому плані місцева політика, яку впроваджують ОМС. З цього приводу влучно виразився французький культурознавець А. Жирар, який зазначив, що для забезпечення актуальності культурних програм, вкрай важливо «обговорювати цілі, завдання й засоби культурної політики на місцевому рівні» [53, с. 172]. Саме тому, метою політики децентралізації є самобутній розвиток регіонів країни, максимальне врахування місцевої специфіки та самобутності, потреб і запитів місцевого населення. У дозвіллевій діяльності це проявляється в забезпеченні диференційованого підходу до планування, фінансування та проведення дозвіллевих заходів, удосконаленні діяльності закладів, які забезпечують дозвілля, через врахування місцевих особливостей.

Політика демократизації сфери дозвілля передбачає досягнення рівності прав людини на культурно-дозвіллеві послуги незалежно від національності, статі, соціального походження, релігійної приналежності тощо. З огляду на зазначене, дозвіллеве обслуговування має ґрунтуватися на врахуванні індивідуальних можливостей та здібностей, потреб та інтересів. Останнім часом, не зважаючи на дію воєнного стану в Україні, державні органи в сфері управління дозвіллевою діяльністю намагаються створити умови доступності культурно-дозвіллевих послуг для всіх споживачів — мало мобільних, людей з особливими потребами

тощо. Це проявляється у зведенні пандусів, будівництві спеціальних доріжок для мало зрячих/незрячих людей й т. п. Відбувається також орієнтація на демократичні форми культурно-дозвілєвої діяльності з метою створення умов для задоволення дозвілєвих потреб всіх верств населення, не дивлячись на їхні статки чи інші можливості. Це проявляється у створенні пересувних клубів, фестивалів, виставок, майстер-класів тощо.

На *локальному рівні* організацію дозвілля населення забезпечують керівники закладів культури, які надають культурно-дозвілєві послуги, – клубів, центрів культури, центрів народної творчості, бібліотек, музеїв тощо. Найяскравіше це виявляється у створенні та діяльності добровільних дозвілєвих об'єднань при таких закладах.

В Україні існує чимало видів добровільних дозвілєвих об'єднань, серед найбільш популярних назовемо: дитячі, любительські та благодійні об'єднання, молодіжні, спортивні та туристичні клуби, жіночі/чоловічі, ветеранські, просвітні та релігійні організації, хобі-об'єднання тощо. Ці та інші об'єднання створюються за ініціативою громадян, вирізняються автономією по відношенню до офіційної влади та демократичним управлінням. Як правило добровільні дозвілєві організації не орієнтовані на одержання прибутку.

Варто зауважити, що місцева влада через комунальні заклади освіти та культури в своїй більшості заохочують жителів громади до створення різноманітних дозвілєвих об'єднань, адже участь у таких об'єднаннях розвиває активну громадську позицію. Крім того, необхідно зважати, що малих в групах більш якісно задовольняються різноманітні потреби життєдіяльності людини, які відповідають пізнавальним, культурним, соціальним, дозвілєвим та іншим запитам. В сучасних глобалізаційних процесах особливої актуальності набирає потреба самоідентифікації людини, що найбільш проявляється у відчутті приналежності індивіда до певної соціальної групи.

З огляду на зазначене, дозвілєве обслуговування населення на рівні громади

вважається найбільш ефективним. Ось чому останнім часом ми спостерігаємо активну переорієнтацію дозвілєвого обслуговування з державного до місцевого та локального рівнів.

Насамкінець, визначимо критерії ефективності управлінської діяльності культурно-дозвілєвою роботою в громаді:

- 1) дозвілєві заходи охоплюють різноманітні соціальні верстви населення та відповідають їхнім потребам;
- 2) до заходів залучаються представники усіх вікових груп;
- 3) під час організації та проведення дозвілєвих заходів відбувається взаємодія з добровільними дозвілєвими об'єднаннями, які є в громаді;
- 4) відбувається збереження й відродження кращих традицій соціально-культурного життя громади;
- 5) громада зміцнює свій імідж та авторитет, стає відомою на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Висновки до розділу 1

В ході проведення теоретичного аналізу стану розробки досліджуваної теми, ми з'ясували, що культурно-дозвіллева сфера є однією з основних сфер життєдіяльності людини, адже вона сприяє всебічному розвитку особистості, її вихованню та становленню, а проблематика дозвілля є однією з найактуальніших тем культурологічних, соціальних, психологічних та філософських досліджень сучасності.

Проведений аналіз останніх досліджень засвідчив наявність ґрунтовних наукових розвідок та публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Проте, в ході аналізу виявлено, що певні аспекти проблематики дозвіллевої діяльності все ще недостатньо досліджені. Більш ґрунтовного вивчення потребують змістові та управлінські основи організації культурно-дозвіллевої діяльності населення, не на достатньому рівні вивчено та оцінено роль обласних центрів народної творчості як універсальних закладів, що координують процеси культурного розвитку регіонів, займаються збереженням і розвитком народної творчості та організацією дозвілля населення.

В силу того, що культурно-дозвіллева діяльність досить швидко реагує на нові виклики суспільства, постійно виникає потреба переглядати, оновлювати та вдосконалювати її теоретичні засади. Черговий перегляд поняття, функцій та принципів дозвілля викликаний повномасштабним вторгненням РФ на територію України, що само по собі внесло значні корективи у сприйняття дозвілля українцями та змінило його конфігурацію, обсяги та якість.

Аналізуючи численні визначення поняття, дозвілля визнано соціальним феноменом та унікальним явищем, яке розвиває інтереси та здібності людини, формує її духовно та сприяє розвитку багатьох видів і форм культурно-дозвіллевої діяльності.

В усвідомленні соціальної сутності дозвілля важливу роль відіграє визначення функцій культурно-дозвіллевої діяльності. Серед основних функцій

дозвілля визначаємо: комунікативну, соціальну, рекреаційну, творчу, ціннісно-орієнтаційну, пізнавальну, виховну та економічну.

Зазначимо, що останнім часом в Україні, як і в зарубіжжі, спостерігається тенденція до зближення культурної, соціальної та освітньої сфер суспільного життя, що прямо впливає на сферу дозвілля – дозвіллеві заклади активно виходять за межі проведення лише відпочинково-розважальних заходів, хоча рекреаційна функція при цьому залишається провідною.

Загальними принципами культурно-дозвіллевої діяльності є принципи: інтересу, добровільності, системності, диференціації, доступності та якості, відповідності місцевим умовам.

Основними закономірностями культурно-дозвіллевої діяльності вважаємо наступні:

1. Культурно-дозвіллева діяльність відбувається у вільний від основних занять час, має повну свободу вибору занять та нерегламентований час.

2. В основі культурно-дозвіллевої діяльності лежить самодіяльність та ініціативність самої людини, що передбачає її активну участь в дозвіллевих заходах.

3. Культурно-дозвіллева діяльність має багато видів, що дозволяє активно виявляти й розвивати творчий потенціал людини, залучати її до кращих досягнень світової культури.

4. Культурно-дозвіллева діяльність – чудовий засіб соціалізації особистості, внаслідок якого відбувається засвоєння суспільного досвіду та накопичення знань та норм поведінки.

5. Спілкування в рамках культурно-дозвіллевої діяльності збільшує її привабливість і дає потенціал для розвитку культури особистості.

6. Культурно-дозвіллева діяльність забезпечує умови для духовного вдосконалення особистості та створення нових цінностей.

Державна політика у сфері дозвілля – важлива складова української політики,

що забезпечується на різних рівнях: загальнонаціональному, регіональному, місцевому та локальному.

Основними напрямками діяльності державних органів влади у сфері дозвілля на загальнонаціональному рівні є: захист навколишнього природного середовища, створення природо-заповідного фонду; збереження та розвиток національної культурної спадщини, в тому числі народних традицій, обрядів, звичаїв, ремесл тощо; популяризація розвитку аматорської діяльності та художньої творчості; підтримка та розвиток закладів культури, що належать до інфраструктури дозвілєвої сфери; розробка нормативно-правового забезпечення дозвілєвої сфери; підтримка наукових досліджень проблем культурно-дозвілєвої діяльності та ін.

Основними напрямками діяльності державних органів влади у сфері дозвілля на регіональному рівні є: стимулювання/стримування розвитку певних видів дозвілля; створення сприятливих умов для активного залучення населення в культурно-дозвілєву діяльність; створення, утримання, розвиток інфраструктури дозвілля; ініціювання, організація та підтримка проведення різноманітних заходів, програм та проєктів; фінансування закладів культури, які підтримують активну культурно-дозвілєву діяльність та розвивають індивідуальну творчість; підтримка різних верств населення в частині доступу до культурних цінностей тощо.

Найвагоміший вплив на організацію дозвілля населення забезпечується на місцевому рівні – органами місцевого самоврядування, які: створюють умови та забезпечують участь жителів у місцевих дозвілєвих заходах, проєктах та програмах; планують та організовують культурно-дозвілєву роботу; впроваджують інноваційні дозвілєві технології; займаються пошуком нових дозвілєвих форм роботи; здійснюють методично-організаційний супровід творчих колективів, аматорських об'єднань; забезпечують інформаційно-рекламну діяльність видів дозвілля; захищають інтереси представників творчих професій; створюють та утримують у комунальній власності дозвілєву мережу тощо.

На локальному рівні організацію дозвілля населення забезпечують керівники дозвіллевих закладів. Найяскравіше це виявляється у створенні та діяльності добровільних дозвіллевих об'єднань при таких закладах. Добровільні дозвіллеві об'єднання, організації, клуби, асоціації – це вагома складова дозвіллевої сфери сучасної України, яка сприяє участі громадськості в соціально-культурному житті, розвиває активну громадську позицію та самоорганізацію населення.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства найбільшу ефективність діяльності демонструє дозвіллеве обслуговування населення на рівні громади, саме тому ми й спостерігаємо активну переорієнтацію дозвіллевого обслуговування з державного до місцевого та локального рівнів.

Основними критеріями ефективності управлінської діяльності культурно-дозвіллевою роботою в громаді вважаємо наступні:

- 1) дозвіллеві заходи охоплюють різноманітні соціальні верстви населення та відповідають їхнім потребам;
- 2) до заходів залучаються представники усіх вікових груп;
- 3) під час організації та проведення дозвіллевих заходів відбувається взаємодія з добровільними дозвіллевими об'єднаннями, які є в громаді;
- 4) відбувається збереження й відродження кращих традицій соціально-культурного життя громади;
- 5) громада зміцнює свій імідж та авторитет, стає відомою на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ» ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Сучасна сфера культурно-дозвіллевої діяльності України зазнає суттєвої трансформації та розглядається в загальнолюдських масштабах, що пов'язано з низкою чинників. По-перше, російська геноцидна війна проти України вплинула на цінності українців, що миттєво знайшло своє відображення в організації соціального середовища та культурно-дозвіллевої діяльності, яка зміцнила свій національний характер та набула рис волонтерства. По-друге, в умовах війни виникає низка проблем з вибором дозвілля, розвитком інфраструктури дозвіллевої діяльності, змістом дозвілля тощо. По-третє, активно відбувається глобалізація культурно-дозвіллевої діяльності, як наслідок активізації процесів європейської інтеграції та націоналізації. По-четверте, соціально-педагогічний аспект дозвілля віддзеркалюється в змісті, вподобаннях, що об'єднує цінності різних рівнів організації соціального середовища. По-п'яте, завдяки соціально-педагогічному аспекту дозвілля відбувається збереження традиційних форм культурно-дозвіллевої діяльності щодо збереження та розвитку національних традицій, підтримки провідної ролі народних аматорів у створенні, поширенні та збереженні національного культурного продукту. По-шосте, реформа децентралізації влади в Україні спричинила відповідні процеси й в культурно-дозвіллевій сфері, а культурна політика на місцях активно спрямовується на збереження культурної самобутності та національної ідентичності, децентралізацію та демократизацію сфери дозвілля.

В таких реаліях сьогодення основними місцями підтримки національного культурного продукту, де відбувається формування цілісного інформаційно-культурного простору, зосередження соціально-культурної та дозвіллевої діяльності українців, стають центри народної творчості, як унікальні місця для здобуття чи розвитку навичок самореалізації у творчості.

2.1. Обласний центр народної творчості як засіб реалізації державної політики у сфері культури й мистецтва та розвитку креативних індустрій регіону

Чернігівщина – справжнє джерело креативу та невичерпний осередок творчого натхнення видатних митців України. Саме тут, на берегах Десни, народився відомий кінорежисер Олександр Довженко, композитори Григорій Верьовка та Левко Ревуцький, розпочала свою театральну кар'єру Марія Заньковецька; це унікальний центр багатопластової культури, який слугує основою для створення неперевершених витворів музичного, хореографічного, театального, декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва, народної пісенної творчості та фольклору.

З метою збереження, розвитку та примноження культурних надбань краю, розвитку мережі закладів культури, створення умов для реалізації державної політики в галузі культури та посилення роботи у напрямку популяризації української народної творчості, 22 серпня 2017 року Чернігівська обласна рада прийняла рішення «Про створення комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради» [43], який став об'єктом спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Чернігівської області. ОЦНТ, відповідно до делегованих власником – Чернігівською обласною радою повноважень, перебуває у сфері управління Чернігівської обласної державної адміністрації в особі Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації (орган управління).

Головною метою діяльності обласного центру народної творчості згідно статуту є вивчення та координація процесів культурного розвитку регіону, досвіду збереження і розвитку народної творчості та аматорського мистецтва, традицій, звичаїв, обрядів, впровадження нових технологій і методик культурно-освітньої роботи, організації дозвілля, співробітництво з іншими суб'єктами культурної діяльності незалежно від відомчого підпорядкування та форми власності.

ОЦНТ у своїй діяльності керується Конституцією України, Законами України, зокрема законами України «Про культуру», «Про народні художні промисли», актами Президента України, Довгостроковою стратегією розвитку української культури, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, наказами Міністерства культури України, Конвенціями ЮНЕСКО, рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування та статутом, затвердженим вищезгаданим рішенням Чернігівської обласної ради [43].

Досить широко статутом представлені завдання ОЦНТ. Ми зосередим свою увагу на окремих із них, оскільки повний перелік можна знайти в Додатку А цього дослідження. Отож, *основними завданнями* створеного Центру є:

1. Реалізація державної політики у сфері культури та мистецтва шляхом втілення сучасних інновацій, розвитку креативних індустрій написання грантів тощо.

2. Залучення новітніх технологій для створення культурного продукту та забезпечення участі у загальноєвропейських культурних програмах та проектах.

3. Розробка культурно-економічних стратегій розвитку територій.

4. На виконання Конвенцій про захист культурних цінностей, про охорону всесвітньої культурної спадщини, про збереження нематеріальної культурної спадщини, про охорону і заохочення розмаїття форм культурного самовираження, затверджених Міжнародною Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) сприяє збереженню і відродженню матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, розвитку культурного розмаїття, створенню умов для творчої активності громадянина і формування громадянського суспільства європейського рівня.

5. Організація та проведення семінарів, конференцій, симпозіумів, звітів творчих колективів, масових свят, театралізованих вистав, концертних програм, виставок творів декоративно-прикладного мистецтва, тренінгів, майстер-класів, фестивалів, оглядів, конкурсів, в тому числі й міжнародних тощо.

6. Організаційно-методичне співробітництво з органами влади та місцевого самоврядування, керівництвом закладів культури і мистецтв, забезпечення роботи центрів розвитку громад, закладів культури клубного типу, парків культури і відпочинку, спрямоване на виконання державних та обласних довгострокових програм естетичного виховання, утвердження духовності та зміцнення моральних засад суспільства, підтримка культурно-мистецьких ініціатив громадських організацій, асоціацій.

7. Співпраця з національно-культурними меншинами.

8. Організація збереження та розвитку історико-культурної спадщини, народних ремесел, творчого потенціалу Чернігівської області [43].

Чернігівський ОЦНТ здійснює свою діяльність за наступними напрямками та має таку *структуру*:

I. Відділ маркетингу, аналізу і прогнозування основної діяльності закладів культури, який завідує:

- питаннями збереження і розвитку народної творчості та аматорського мистецтва;
- інформаційно-аналітичним забезпеченням та редакційною діяльністю;
- маркетингом, аналізом та прогнозуванням основної діяльності клубних закладів Чернігівської області;
- виставковою діяльністю та розвитком народних ремесел і художніх промислів;
- нематеріальною культурною спадщиною.

II. Відділ розвитку народних ремесел та художніх промислів, у підпорядкуванні якого знаходяться студії:

- декоративної різьби;
- художньої обробки металу;
- декоративного розпису;
- плетіння (художні вироби із лози, соломки, рогози);

- художньої обробки шкіри;
- декоративного розпису, гончарства [37].

Основними *напрямами роботи* комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради є:

1) організаційно-методична робота – спрямована на збереження, відродження і розвиток традиційної духовної, нематеріальної культури, аматорського мистецтва (пісенного, музичного, хореографічного, циркового, театрального), народних свят, традицій, звичаїв, обрядів, фольклору та різних видів і жанрів декоративно-прикладної творчості;

2) організація фольклорно-етнографічних експедицій – пошуково-інформаційна, фондоутворювальна робота, дослідження елементів нематеріальної культурної спадщини тощо;

3) координаційна робота з налагодження оперативних та постійних творчих зв'язків між культурно-освітніми установами різних рівнів області, ТГ, громадськими організаціями та закладами освіти; проведення загальних заходів спрямованих на розвиток та популяризацію народного мистецтва та культурної політики в Чернігівській області;

4) участь в організації та проведенні районних, обласних, всеукраїнських та міжнародних фестивалів, календарно-обрядових свят, виставок, конкурсів, семінарів-практикумів;

5) організаційне забезпечення роботи комісій з присвоєння звання «народний», «зразковий» аматорським колективам;

6) збір та узагальнення інформації по присвоєнню премій, стипендій працівникам та спеціалістам установ культури – переможцям обласних, всеукраїнських та міжнародних фестивалів, конкурсів, оглядів, виставок;

7) видавнича та поліграфічна діяльність, виконання інформаційно-реklamних, видавничих, художньо-оформлювальних робіт, розповсюдження газетно-журнальної, книжкової та іншої друкованої продукції [37].

Наразі Чернігівський ОЦНТ є провідним носієм збереження та розвитку української культури, активно реалізує державну політику в сфері народної творчості та культурно-дозвілєвої діяльності. Колектив Центру налічує 33 працівники, котрі є справжніми професіоналами своєї справи, користуються заслуженим авторитетом серед культпрацівників області та виступають потужним локомативом усіх мистецьких процесів, є ініціаторами впровадження нових ідей та тенденцій у розвитку культури краю. Мережа клубних установ складає 750 одиниць, з них у сільській місцевості – 697. Діють 3693 клубні формування, з них 179 – народні та зразкові. Назвемо найбільш відомі колективи з різних жанрів:

1. *Народний аматорський фольклорний ансамбль української народної пісні «Народні наспіви» Талалаївського селищного клубу.* Цей, відомий в Чернігівській області та далеко за її межами, колектив активно пропагує українську народну пісню з 1986 року. У репертуарі колективу: родинно-побутові, ліричні, жартівливі, весільні пісні, які колись співали їхні мами, бабусі та прабабусі.

2. *Зразковий спортивно-цирковий колектив «Фієста» Менського Центру дитячої та юнацької творчості.* Колектив відомий в Україні й, навіть, за кордоном вже понад 15 років. Це справжня візитівка Менщини й Чернігівщини.

3. *Народна аматорська комік-студія «Чорне і біле» Коропського будинку культури.* Цей колектив спеціалізується на створенні та виконанні гумористичних і сатиричних мініатюр (скетчів, інтермедій) музичного і театрального жанру. У репертуарі колективу в основному гумористичні, сатиричні та пародійні твори керівника колективу В. Балакіна, а також його колег на місцеву тематику. Кожного року на День гумору комік-студія показує нову яскраву гумористичну програму з незмінним аншлагом глядацької зали.

4. *Чернігівський міський молодіжний народний аматорський театр «Ілюмінатор».* Цей колектив понад 10 років успішно діє на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, відомий власними постановками за класичними й авторськими творами, театральними

експериментами, дивною атмосферою відвертості, ширості, доброзичливості, взаємовиручки, творчості і натхнення. За ці роки через цей театр пройшло понад 350 осіб.

5. *Народний аматорський хор Вихвостівського сільського будинку культури Городнянської ТГ.* Колектив був створений директором Чернігівського музичного училища Василем Полевицом ще в 1965 році – в селі героїв твору М.М. Коцюбинського «Фата моргана», проте й до сьогодні цей колектив вражає глядачів своїм специфічним співом.

Цей короткий список завершимо ще зовсім невідомим, проте надважливим для всієї прикордонної Чернігівщини новоствореним творчим колективом –

6. *Театр Ветеранів.* Театр створено наприкінці 2024 року драматургом та професійним військовим Юрієм Веткіним. Актори новоствореного театру – воїни, що пройшли або й досі проходять реабілітацію після тяжких поранень. Ідея театру в тому, щоб ветерани грали ветеранів. Перша п'єса, яку театр запропонував глядачеві, – «Госпітальна рапсодія», написана на основі власного досвіду Юрія Веткіна. У п'єсі йдеться про події, що відбувалися під час облоги Чернігова в березні 2022 року. Це історія про одну палату важкопоранених військовослужбовців. Усі хлопці, задіяні в постановці, мають схожий досвід [11].

Останній приклад клубного формування яскраво засвідчує, що мистецтво Чернігівщини – гнучке й готове до будь-яких суспільних викликів. Зазначимо, що мистецьких ініціатив для ветеранів сьогодні має бути якомога більше.

Серед масштабних культурно-мистецьких заходів на рівні області варто назвати щорічні фестивалі, наприклад, *обласний фольклорний фестиваль-конкурс імені Василя Полевика*. Фестиваль проводиться з метою відродження і збереження пісенної, музичної спадщини Чернігівщини та вшанування пам'яті відомого фольклориста, лауреата обласних премій ім. Г. Верьовки, Б. Грінченка і премії Фонду культури, заслуженого працівника культури України Полевика Василя Івановича. Основним завданням фестивалю-конкурсу є широке залучення

населення, особливо молоді, до участі в народній творчості, практичне знайомство з джерелами автентичного фольклору, привернення уваги до вивчення фольклору, його дослідження, популяризація діяльності науково-дослідницьких гуртів та окремих збирачів нематеріальної культурної спадщини. Цей фестиваль-конкурс проводиться щороку (на свято Трійці) у місті Сновськ та селі Займище Сновської ТГ Корюківського району. 27 червня 2024 року відбувся XI обласний фольклорний фестиваль-конкурс імені Василя Полевика в онлайн режимі, як і всі попередні в умовах воєнного стану після 2022 року [37].

Назвемо ще один щорічний фестиваль – літературно-мистецький – *«Седнівська осінь»*, що традиційно проводиться у вересні або жовтні в селищі Седнів Чернігівського району. На фестиваль, як правило, приїждять письменники, художники, поети, кобзарі, співаки та інші культурні діячі. Жанри фестивалю: українська народна пісня, народна інструментальна музика та народний танець. Історія фестивалю бере свій початок з 2003 року.

Звісно, повномасштабне вторгнення РФ у незалежну Україну внесло свої корективи у культурно-мистецьке життя та в організацію дозвілля для населення. Волонтерська діяльність – ще один відносно новий напрямок, який активно впроваджує ОЦНТ. Сьогодні, зрозуміло, передусім – це допомога ЗСУ: плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок, збір та відправлення продуктів на передову та у військові частини, допомога внутрішньо переміщеним особам тощо. Тому, оголошення на офіційному вебсайті закладу на кшталт «Оголошується допомога для переселенців...» або «Оголошуємо збір сировини для виготовлення окопних свічок» стали вже, нажаль, звичними, як і онлайн-заходи в своїй більшості.

Серед найбільш популярних онлайн-заходів ОЦНТ назвемо такі: «Легенди про походження назв міст, селищ і сіл Чернігівщини», «Відомі постаті становлення та розвитку аматорського мистецтва на Чернігівщині» з розповідями про місцевих народних аматорів та творчі колективи, літературно-пісенний онлайн-проект «І творчість може стати зброєю. Пісні та вірші, народжені війною», онлайн-марафон

(флешмоб) «Українська пісня єднає серця», «Народні традиції на Зелені свята», «Бережемо та популяризуємо народні традиції» (парад автентичних рецептів Великодніх пасок).

Виокремимо ще одну фішку в діяльності ОЦНТ – майстер-класи. Як правило, це заходи вихідного дня. Проте, заклад пропонує жителям та гостям Чернігівщини замовляти й виїзні майстер-класи для різних вікових та соціальних груп населення. У цьому напрямку панує повне розмаїття: майстер-класи з гончарства, вибійки, лозоплетіння, дереворізблення, ткацтва, художньої обробки шкіри, декоративного розпису, виготовлення «солом'яного павука» – Різдвяного символу, ляльок-мотанок, янголів-охоронців для ЗСУ тощо. Пропозиції щодо майстер-класів, розміщені на офіційному вебсайті ОЦНТ, наводимо в Додатку Б цього дослідження.

Майстри ОЦНТ часто мають нагоду презентувати свої витвори мистецтва на різноманітних виставках та творчих зустрічах, які організовує заклад («Дивосвіт народних ремесел», «Вишивана краса України, неповторний Чернігівський край» та ін.). Влаштовуються й виставки-продажі виробів декоративно-ужиткового мистецтва. З одного боку – це активізація населення на творчість, спілкування, емоційно-психологічну розрядку, саморозвиток тощо, з іншого – популяризація народного мистецтва, підтримка діяльності й визнання народних майстрів.

Таким чином, аналіз культурно-дозвілєвої діяльності комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради дає підстави зробити наступні висновки:

За 7 років свого існування (з них – 3 роки в умовах воєнного стану) ОЦНТ продемонстрував свою ефективність, що відбивається в таких речах: по-перше, спостерігається активне формування цілісного інформаційно-культурного простору Чернігівського регіону; по-друге, став формуватися попит і споживач сучасного культурного продукту на ринкових умовах; по-третє, заклад здійснює організаційно-методичне забезпечення діяльності закладів культури області та

надає практичну допомогу ОМС в координації процесів культурного розвитку та організації дозвілля на рівні громад; по-четверте, ОЦНТ на постійній основі здійснює моніторинг потреб установ культури області щодо кадрового забезпечення та підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів на базі цільових програм по реалізації кадрової політики: «Освітня академія культурного менеджменту»; по-п'яте, ОЦНТ розширює дозвілєву діяльність за межі центру з метою відродження культурного життя провінції та формування балансу в соціально-культурному середовищі міста й села. Все більшої популярності серед жителів та гостей Чернігівщини набуває проведення фестивалів, виставок народних майстрів та майстринь тощо.

2.2. Дослідження можливостей та загроз діяльності комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради за допомогою методу SWOT-аналізу

Метою SWOT-аналізу є оцінка сильних та слабких сторін, можливостей та загроз, пов'язаних зі створенням комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради. У перспективі результати SWOT-аналізу можна буде використовувати для підготовки стратегії розвитку ОЦНТ (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Внутрішні та зовнішні чинники, що сприяють/не сприяють розвитку ОЦНТ

Внутрішні чинники	
Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Географічне розташування ОЦНТ в центрі Чернігівської області. 2. Локація: ОЦНТ знаходиться в зоні пішохідної та транспортної доступності, що забезпечує легкий доступ для відвідувачів.	1. Географічне розташування області – прикордоння, яке зазнає постійних руйнацій в ході обстрілів території з боку Росії. 2. Обмежений фінансовий ресурс, депресивність регіону. 3. Чимало закладів культури

3. Підтримка власника – Чернігівської обласної ради, яка зацікавлена в існуванні ОЦНТ. 4. Наявність професійного персоналу, самодіяльних талантів, народних майстрів і майстринь. 5. Наявність запиту мешканців Чернігівщини на культурні послуги. 6. Сильні культурні місцеві традиції. 7. Наявність творчих колективів, які популяризують Чернігівський край в Україні і за кордоном. 8. Наявність на території області мистецьких освітніх закладів та музеїв. 9. Унікальна історико-культурна матеріальна та нематеріальна спадщина Чернігівщини. 10. Значна й насичена подіями і дослідженнями історія Чернігівщини. 11. Багатонаціональність області, що створює можливості для проведення заходів, фестивалів, просторів, екскурсій.	області пошкоджені/знищені в ході ведення бойових дій. 4. Незадовільний стан приміщень існуючих сільських дозвіллевих закладів, відсутність водопостачання та водовідведення, опалення приміщень, потреба капітальних ремонтів. 5. Низька енергоефективність будівель та споруд. 6. Недостатній досвід проєктної діяльності. 7. Недостатня кількість сучасного технічного обладнання. 8. Низький рівень заробітної плати працівників галузі культури. 9. Слабка інформатизація сіл, відсутність центрів відкритого доступу до Інтернету. 10. Низький рівень громадської активності.
Зовнішні чинники	
Можливості	Загрози
1. Продовження реформ в Україні, які сприятимуть позитивним змінам у галузі культури. 2. Продовження євроінтеграційних процесів, що сприятиме зростанню зацікавленості інвесторів до України.	1. Продовження або замороження війни в Україні. 2. Відплив за межі регіону кваліфікованих кадрів. 3. Перекладання на місцеве самоврядування державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів. 4. Нестабільна державна

3. Активізація діяльності в Україні проєктів міжнародної технічної допомоги, які підтримують галузь культури та народну творчість. 4. Бюджетна підтримка області державою (субвенції, дотації). 5. Наявність грантових програм. 6. Партнерство з місцевим бізнесом. 7. Співпраця з іншими закладами культури. Обмін досвідом та спільна організація заходів з іншими обласними центрами народної творчості. 8. Залучення кваліфікованих спеціалістів з інших регіонів, громад та міст.	політика, згорання реформ.
--	----------------------------

Складемо SWOT-матрицю, яка дозволить виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради. Суцільна лінія символізує сильний взаємозв'язок, пунктирна – слабкий (рис. 2.1).

Рис.2.1. SWOT-матриця ЦКП: сильні сторони і можливості

Побудуємо матрицю викликів. У цьому випадку матриця зв'язків будується між слабкими сторонами та зовнішніми позитивними можливостями, які дозволяють зменшити вразливість (рис. 2.2).

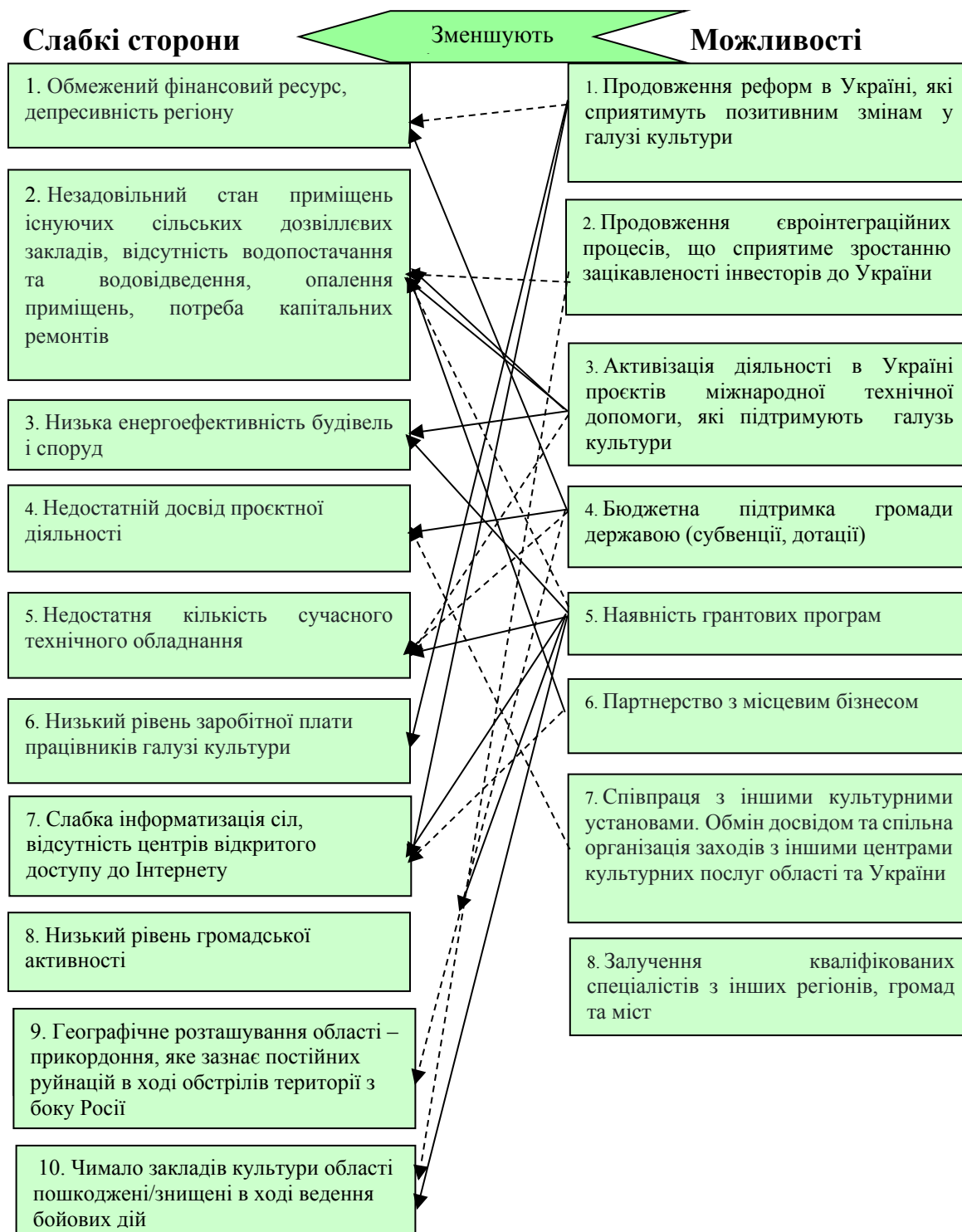

Рис. 2.2. SWOT-матриця ЦКП: слабкі сторони і зовнішні позитивні можливості

Побудуємо матрицю ризиків. Матриця зв'язків між слабкими сторонами та загрозами дозволяє визначити найбільш слабкі місця (внутрішні чинники) суб'єкта аналізу при впливі негативних зовнішніх факторів – загроз, тобто найбільш імовірні ризики при подальшому існуванні ЦКП (рис. 2.3).

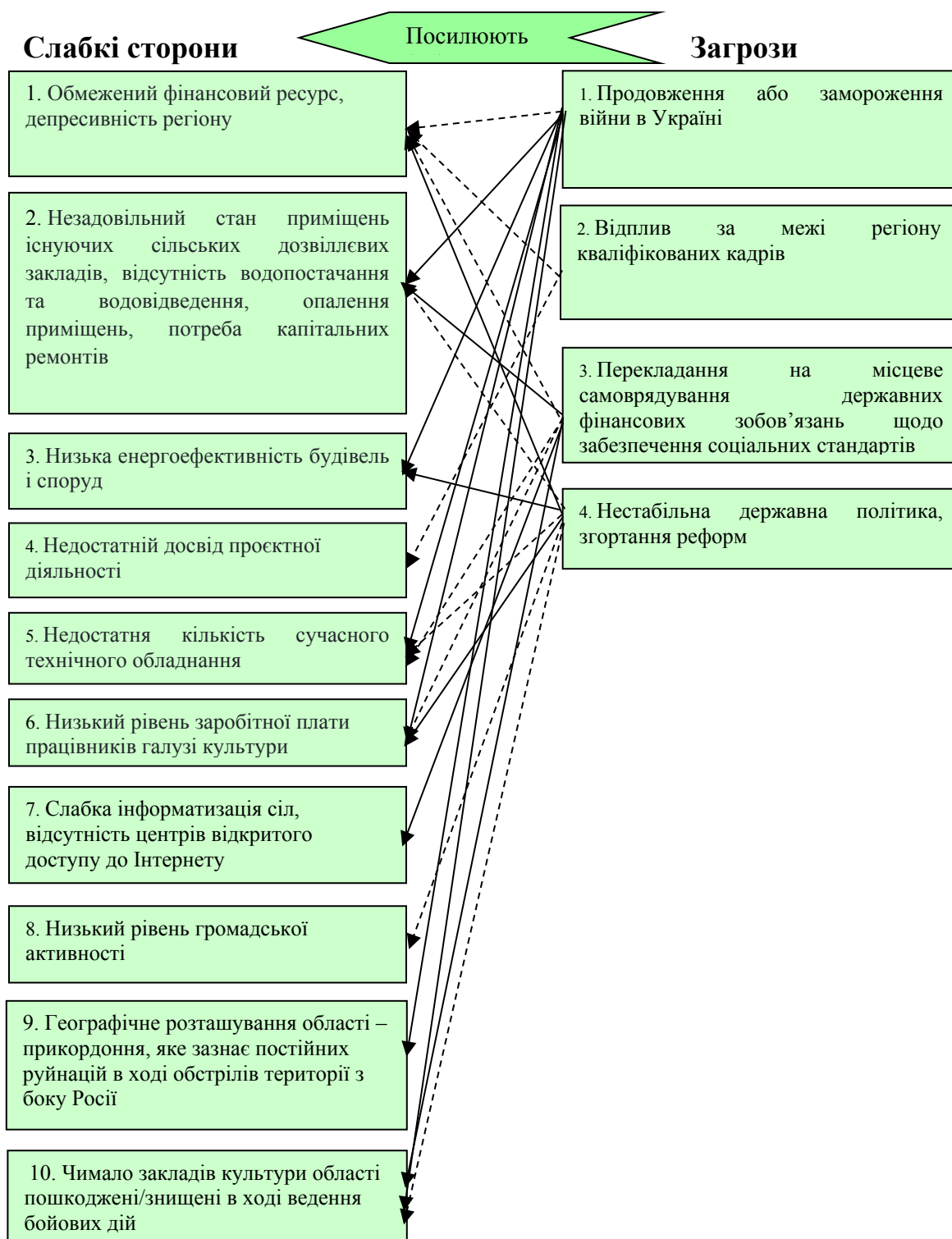

Рис.2.3. SWOT-матриця ЦКП: ризики

Саме ці взаємозв'язки дозволяють нам сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку ОЦНТ на довгострокову перспективу.

Таким чином, *порівняльними перевагами* комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради однозначно є:

- 1) географічне розташування в центрі Чернігівської області;
- 2) сильні культурні місцеві традиції та наявність творчих колективів, які відомі далеко за межами області, і своєю діяльністю популяризують Чернігівщину в Україні й за кордоном;
- 3) наявність на території області мистецьких освітніх закладів та музеїв.

Варто також зауважити на тому, що в сучасному світі зростає популярність сільського, зеленого, культурного, світоглядного туризму, чим може скористатися Чернігівщина, яка має в цьому напрямку значний потенціал у вигляді унікальної історико-культурної матеріальної й нематеріальної спадщини, культурних традицій, великих природоохоронних та заповідних територій, що однозначно позитивно вплине на розвиток ОЦНТ.

Основними *викликами*, що стоять перед ОЦНТ є:

- 1) обмежений фінансовий ресурс та депресивність регіону, посилені військовим станом та веденням бойових дій на території;
- 2) незадовільний стан приміщень існуючих сільських дозвіллевих закладів, відсутність водопостачання та водовідведення, опалення приміщень; низька енергоефективність приміщень. Більшість приміщень потребують капітальних ремонтів;
- 3) низький рівень заробітної плати працівників галузі культури, що впливає на низьку мотивацію праці та кадровий «голод»;
- 4) слабка інформатизація сіл, відсутність центрів відкритого доступу до Інтернету;
- 5) низький рівень громадської активності.

Проте, активність регіону в залученні ресурсів міжнародної технічної допомоги, що активізується в Україні, може сприяти відновленню та розвитку інфраструктури галузі культури та підвищенню рівня громадської активності.

Основні *ризики* діяльності ОЦНТ пов'язані з продовженням або замороженням війни в Україні.

Відплив за межі області молодих та кваліфікованих кадрів буде обмежувати розвиток підприємств та зменшувати кількість іноземних інвесторів. Цей факт спричинить також ріст демографічного навантаження особами старшого віку, що вплине на додаткові видатки з місцевого бюджету.

Ризик згортання державних реформ та нестабільність державної політики призведуть до перекладання на ОМС додаткових державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів.

Таким чином, SWOT-аналіз показав, що створення комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради має значний потенціал, хоча й потребує фінансової підтримки для досягнення успіху. На основі проведеного аналізу можна сформувати детальний план дій з урахуванням визначених сильних сторін, усунення або зведення до мінімуму слабких сторін, ефективного використання можливостей та мінімізації загроз. Основними аксіомами такого плану можна вважати такі рекомендації:

- розроблення стратегії розвитку ОЦНТ;
- залучення додаткових коштів: грантів, інвестицій, спонсорської підтримки та міжнародної технічної допомоги;
- організація навчань, тренінгів, стажувань (в тому числі закордонних) для працівників ОЦНТ з метою їх професійного зростання;
- розроблення стратегії маркетингу та популяризації ОЦНТ, з метою максимального залучення населення та гостей області до участі у заходах;
- встановлення партнерських відносин з прогресивними іноземними та вітчизняними закладами культури, ОЦНТ інших областей для обміну досвідом та організації спільних заходів.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано практичну діяльність комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради, що дало змогу зробити висновок про доречність, важливість та затребуваність існування такого формату дозвіллевих центрів в сучасній Україні. ОЦНТ поєднує в собі одразу декілька важливих функцій: здійснює роль координатора процесів культурного розвитку регіону; акумулює досвід, зберігає і розвиває народну творчість та аматорське мистецтво, традиції, звичаї, обряди регіону; впроваджує нові технології й методики культурно-освітньої роботи та організації культурно-дозвіллевої діяльності населення.

Про ефективність діяльності Чернігівського ОЦНТ можемо судити з того, що в регіоні спостерігається активне формування цілісного інформаційно-культурного простору та почав формуватися попит і споживач сучасного культурного продукту на ринкових умовах.

Досліджено можливості розвитку та загрози діяльності комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради. До основних можливостей розвитку ОЦНТ відносимо: вірогідність залучення додаткових коштів – грантів, інвестицій, спонсорської підтримки та міжнародної технічної допомоги; можливість організації навчань, тренінгів, стажувань для працівників ОЦНТ та інших дозвіллевих закладів області з метою професійного зростання; встановлення партнерських відносин з прогресивними закордонними та українськими закладами культури, ОЦНТ для обміну досвідом та організації спільних заходів; партнерство з місцевим бізнесом.

Визначено, що основними загрозами діяльності ОЦНТ можуть стати: продовження або замороження війни в Україні; обмежений фінансовий ресурс області та громад; нестабільність державної політики та можливе згортання реформ в Україні можуть призвести до перекладання на ОМС державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів; незадовільний стан

приміщень існуючих сільських дозвілєвих закладів; слабка інформатизація сіл, відсутність центрів відкритого доступу до Інтернету; низький рівень громадської активності.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої діяльності

Питання про рівень кваліфікації фахівця дозвіллевої діяльності сьогодні є дуже важливим та актуальним. Сучасне суспільство, яке зазнає активних глобалізаційних змін, потребує особливої категорії працівників дозвіллевої сфери. Саме тому у вітчизняному просторі ми спостерігаємо трансформацію поняття «культурно-освітній працівник», яке ще не набуло чітко визначеного нового терміну. Проте, як би не назвали по-новому цього фахівця – спеціаліст дозвіллевої діяльності, аніматор, соціально-культурний працівник тощо, ми чітко усвідомлюємо, що це має бути фахівець, який спеціалізується на дозвіллевій та рекреаційній проблематиці, вміє надавати психолого-педагогічну допомогу, здатен вирішувати освітні та виховні питання та впливати на громадську думку.

Підготовку фахівців дозвіллевої сфери в Україні здійснюють мистецькі заклади вищої освіти. Рейтинг найкращих мистецьких закладів вищої освіти України за 2024 рік наведено в табл. 3.1 [32].

Найвищу позицію в рейтингу посідає Київський національний університет культури і мистецтв, що представляє собою відкриту соціально-культурну систему. Головною метою закладу є підготовка високопрофесійних фахівців для соціально-культурної сфери в цілому і дозвілля зокрема.

Зауважимо, що найбільша складність професійного навчання спеціаліста дозвіллевої сфери пов'язана з відсутністю початкової ланки для набуття фаху, такої, наприклад, яку мають музична, театральна, хореографічна освіта у вигляді професійних коледжів та училищ. Майбутні ж фахівці дозвіллевої сфери здобувають початкову освіту аматорським способом – шляхом участі в

любительських об'єднань та гуртках, у підготовці та організації дрібних культурно-дозвілєвих заходів.

Таблиця 3.1

НАЙКРАЩІ МИСТЕЦЬКІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ						
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ	МІСЦЕ	МІСЦЕ В ЗАГАЛЬНОМУ РЕЙТИНГУ	БАЛ НМТ НА КОНТРАКТ	ТОР 200 УКРАЇНА	SCOPUS	ПІДСУМКОВИЙ БАЛ
<u>Київський національний університет культури і мистецтв</u>	1	115-116	99	109	145	353
<u>Львівська національна академія мистецтв</u>	2	142	17	182	215	414
<u>Арт академія сучасного мистецтва ім. Сальвадора Далі</u>	3	145	6	201	215	422
<u>Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури</u>	4	146-147	48	168	208	424
<u>Київський університет культури</u>	5	174-175	88	201	212	501
<u>Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв</u>	6	179-180	104	193	215	512
<u>Харківська державна академія дизайну і мистецтв</u>	7	195-196	201	144	195	540
<u>Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової</u>	8	198-199	140	191	215	546
<u>Харківська державна академія культури</u>	9-10	208-209	201	162	206	569
<u>Закарпатська академія мистецтв</u>	9-10	208-209	201	153	215	569

Проте, належним чином підготувати високопрофесійного фахівця дозвілєвої сфери – це лише пів справи. Для забезпечення належного рівня роботи

дозвіллевих закладів необхідно постійно вдосконалювати фахову майстерність кожного працівника. Саме тому дуже важливим є налагодження ефективної системи професійного навчання культпрацівників. Як приклад можемо навести можливість підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої сфери в Центрі неперервної культурно-мистецької освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Цей освітній заклад спрямовує свою діяльність на забезпечення потреб галузі культури працівниками високого рівня професіоналізму, які спроможні компетентно й відповідально виконувати посадові й управлінські функції, впроваджувати інноваційні технології організації дозвілля, сприяти розвитку та побудові громадянського суспільства.

З метою визначення ефективних шляхів вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої сфери, звернімося до вивчення та аналізу світового досвіду.

Профпідготовка спеціалістів дозвіллевої сфери в країнах зарубіжжя здійснюється, як і в Україні, в освітніх закладах та на спеціальних курсах. Зарубіжна кадрова політика більш децентралізована й підпорядковується органам освіти певного муніципалітету. Саме тому, кожний регіон має свої відмінності та специфіку в процесі підготовки фахівців дозвілля.

З метою ефективного здійснення навчального процесу всі вищі навчальні заклади проходять акредитацію й отримують певний статус академічного інституту чи програми, які відповідають встановленим критеріям якості освіти. Основна мета акредитації – гарантована якість програм та їх удосконалення. Програми проходять строгу оцінку спеціалістів. До прикладу, в США навчальні програми переглядаються на відповідність сертифікату якості Консульством з акредитації кожні п'ять років.

Під час навчального процесу основна увага зосереджується на гуманітарних та соціальних дисциплінах, таких як соціологія, психологія, етнологія, політологія. Дуже важливими є знання про вікові особливості людини.

Щодо тривалості навчання, то в різних країнах вона різна. Проте, середній термін навчання складає близько трьох років. Так, наприклад, у Франції підготовка фахівця культурно-дозвілєвої сфери триває не менше трьох років. Освітня програма включає загальноосвітній курс, практику та випускні заліки. До складу загальноосвітнього курсу входить п'ять спеціалізованих дисциплін по 160 годин кожна, в ході вивчення яких опановуються принципи керівництва, організації та управління, основи педагогіки та специфіки міжособистісних стосунків, різноманітні техніки анімації, знання соціального середовища та економічні навички. Дуже вагома роль приділяється практичному стажуванню, тривалість якого становить не менше 200 годин. Практика після навчання здобувається безпосередньо у соціально-культурній сфері й триває 9 місяців. Основна мета практики – засвоєння молодим спеціалістом техніки анімації. Після трьохмісячного практикування студент отримує/не отримує дозвіл на складання іспитів. Таким чином, освітній процес у Франції є достатньо збалансованим в частині практичного та академічного навчання.

Варто зазначити, що освітній процес більшості зарубіжних країн ґрунтується на діалектичній єдності практичного й теоретичного курсів. В окремих країнах практичне стажування розпочинається через кілька місяців після початку навчання. Так, наприклад, в Новій Зеландії студенти вирушають на практику через два місяці після прослуховування теоретичного курсу.

Тривалість практики в різних країнах наведена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

№	Назва країни	Тривалість практичного стажування	Примітка
1	Франція	9 місяців	
2	Великобританія	7 місяців	
3	Австралія	5 місяців	Як мінімум у двох агентствах

4	Нова Зеландія	5 місяців	
5	США	1-2 місяці	
6	Україна	2-3 місяці	

Найбільша увага практичному навчанню приділяється у Великобританії, а «practive teacher» (педагогів-наставників) призначає спеціалізована Центральна Рада з підготовки кадрів соціальних працівників, яка відповідає за співпрацю навчальних закладів та організацій, де студенти проходять практику. Через велику відповідальність за належне проходження практики, атестацію проходять і студенти, і викладачі. Особливу значимість практики доводить факт створення у Великобританії Національної організації викладачів практики для практичного навчання молоді, атестації та акредитації педагогів-наставників і проведення спеціалізованих курсів для підвищення професійної компетентності. До педагогів-наставників у цій країні ставляться великі вимоги, а найважливіша їхня функція «полягає у тому, щоб допомогти студентам стати самостійними професіоналами» [15, с. 157].

У питанні організації практичного навчання студентів заслуговує на увагу концепція британського науковця Дональда Шона [57], спрямована на сприймання та усвідомлення студентом змісту діяльності у процесі її здійснення. Вчений переконує, що справжніх умінь можна набути, лише під час спостереження за діями професіонала, коли відбувається аналіз власних практичних дій та спільно обговорюються помилки, проблеми та досягнення. Теорія Д. Шона передбачає виховання самодостатнього фахівця, а не звичайного виконавця. Основною перевагою практичного навчання Д. Шон вважає поєднання досвіду й професіоналізму педагогів-наставників з енергією й творчим запалом молодих студентів.

Як правило, педагоги-наставники під час практичної підготовки студентів використовують дві основні методики – простого копіювання та навчання

досвідом. На початку практичного навчання застосовується просте копіювання, коли студент-практикант пасивно спостерігає за роботою наставника, копіює/наслідує окремі його дій та виконує прості завдання. Методика навчання досвідом передбачає проведення аналізу та узагальнення зробленого з поступовим переходом до самостійного виконання завдань, які щоразу ускладнюються.

Практична підготовка сприяє розвитку у студентів таких умінь та навичок: комунікативних, інструментальних, аналітичних та зміцнює професійну самосвідомість студента [34]. Крім того, практичне навчання сприяє професійній адаптації, виявляє рівень здобутих знань, умінь та навичок та формує власний робочий стиль, відчуття спеціаліста й професійну готовність студента до праці [15, с. 16].

Важливим чинником освітньої політики в дозвіллевій сфері є відповідність освітнього процесу з його науковими розробками проблематиці дозвіллевої сфери. Тому для пошуку шляхів вдосконалення національної системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої сфери корисним буде аналіз галузевої проблематики та відповідної освітньої діяльності окремих зарубіжних країн. Результати проведеного в ході дослідження аналізу наведені в таблиці 3.3.

Як бачимо, у зарубіжних країнах освітня програма передбачає максимальне поєднання теорії з практикою, що є необхідною умовою професіоналізації спеціаліста. В основі моделі кадрової підготовки закладені такі принци: логічність та послідовність; профілювання наукових дисциплін на конкретні спеціальності; оптимальне співвідношення загальноосвітніх та спеціальних дисциплін у поєднанні з практикою; раціональний розподіл навчального часу студентів (обов'язкових занять та занять за вибором, індивідуальних та практичних занять, самостійної та творчої діяльності).

Таблиця 3.3

Система підготовки кадрів для дозвіллевой сфери у США та Німеччині
--

<i>№</i>	<i>Назва освітнього закладу</i>	<i>Фах/ спеціалізація</i>	<i>Загальноосвітні (фундаментальні) дисципліни, що вивчаються</i>	<i>Спеціальні (дистрибутивні) дисципліни, що вивчаються</i>	<i>Практичне навчання</i>
1	Мерілендський університет (США)	спеціаліст з терапії рекреацією (therapeutic recreation specialists)	мова, література, психологія, комп'ютерна техніка, планування бюджету, філософія, історія, соціологія, педагогіка	рекреаційні технології, організаційна та адміністративна робота у сфері рекреації, терапевтична рекреація, спеціалізована психологія дозвілля, рекреація промислових службовців, філософія дозвілля, закон у дозвіллевому обслуговуванні та ін.	
2	Білефельдський університет (Німеччина)	педагог вільного часу	загальна психологія, психологія виховання, соціальна психологія, соціологія, педагогіка	вступ до спеціалізації, дослідницькі методи і теоретичні концепції педагогіки вільного часу та культурної роботи; практичний аналіз педагогіки вільного часу та культурної роботи; диференційован	обов'язкова участь студента у практичних заходах та професійно-орієнтованих проєктах, проходження неперервної восьмижневої практики у соціально-культурних установах та чотиримісячної паралельної

				а педагогіка вільного часу та культурної роботи; теорія та педагогіка вільного часу; культурна робота, культурне адмініструванн я; медіапедагогіка	практики
--	--	--	--	---	----------

3	Фулдівський університет (Німеччина)	соціальний педагог/ дозвілля та туризм	статистика, педагогіка, психологія, соціологія, філософія, антропологія, право та управління у соціальній сфері, дидактика та методика соціальної роботи	педагогіка дозвілля, дозвіллева терапія, управління у сфері дозвілля й туризму, соціально- педагогічна комунікація, мистецтво, музика, спорт, мова та література	проходження двох шеститижневих загальних практик та однієї однорічної профорієнтацій- ної практики в соціально- культурній установі
4	Гьоттінгенський університет імені Георга Аугуста (Німеччина)	педагог вільного часу	загальна психологія, психологія виховання, соціальна психологія, соціологія, педагогіка	педагогіка дозвілля, вільний час як освітньо- виховне середовище, диференційована педагогіка дозвілля	шеститижневий практикум у спеціалізованій установі, обов'язкова участь у проєктах та дозвіллевих заходах

Досить поширеною формою кадрової підготовки фахівців, особливо в європейських країнах, є дистанційне навчання, яке передбачає модульний принцип навчання та гнучкий графік, оперативний зв'язок студента з викладачем.

Дистанційне навчання робить навчальний процес доступнішим, створює відкритий освітній простір та можливість вибору шляхів для підвищення освітнього рівня чи кваліфікації [44].

Сьогодні не лише в Україні, а й в країнах зарубіжжя зростає потреба в спеціалістах дозвілєвої сфери. Саме тому, в світі підготовку фахівців цієї сфери проводять не лише освітні заклади, а й молодіжні об'єднання, клуби, приватні організації, і, навіть, музеї. Потрібних фахівців готують на спеціальних курсах, семінарах, в ході діяльності літніх шкіл тощо. Проте, на нашу думку, така стисла підготовка не може зрівнятися з академічним навчанням та забезпечити належний рівень професіоналізму.

Якою б якісною не була фахова підготовка спеціаліста, отриманих в ході навчання знань на все життя не вистачить. Тому, кваліфікацію фахівця необхідно постійно підвищувати. Саме тому в більшості країн світу розробляються механізми для визначення рівня компетентності фахівця (оцінка діяльності, атестація, ліцензування тощо) й упроваджуються програми професійного вдосконалення спеціалістів.

Враховуючи динамічність суспільного життя та міжнародний досвід, оцінка діяльності фахівців дозвілєвої сфери, на нашу думку, має бути щорічною. Це дозволить оцінити професійні якості, ефективність роботи та потреби у підвищенні кваліфікації. Атестація фахівців дозвілєвої сфери має відбуватися не менше 1 разу на 3 роки, це дозволить належним чином аналізувати професійні досягнення спеціаліста, контролювати виконання посадових обов'язків та визначати мінімальний рівень компетентності фахівців дозвілля.

Вцілому, механізм для визначення рівня компетентності фахівця дозвілєвої сфери має забезпечувати: контроль якості роботи – оцінку виконання посадових обов'язків і завдань; кадровий розвиток – покращення підбору кадрів; мотивацію працівників – стимулювання ініціативності та особистого розвитку; оптимізацію управління – виявлення та усунення організаційних проблем; підвищення довіри –

створення прозорої системи оцінки персоналу; забезпечення якості послуг та удосконалення дозвілєвого сервісу.

Ще одним, не менш важливим, шляхом вдосконалення системи підготовки кадрів є формування неперервного навчання спеціалістів дозвілєвої сфери, яке ґрунтується не на змістовному чи суб'єктному, а на проблемно-орієнтовному підході. Вважаємо, що саме такий підхід дозволить оволодіти фахівцям тими методами роботи, які відповідають сучасним запитам суспільства. Неперервне навчання має бути доступним, доцільним та змістовним. Навчальні програми мають передбачати різноманітні форми діяльності: курси, семінари, конференції, соціально-культурні заходи тощо.

В основі програм неперервного навчання мають бути результати постійного моніторингу громадської думки щодо рівня та якості дозвілєвої роботи.

Безперечно, будь-який дозвілєвий заклад розвивається саме завдяки професійному зростанню своїх фахівців та практичному досвіду спеціалістів дозвілєвої сфери. Тому, дуже важливо в системі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців налагодити двосторонню взаємодію між теоретиками (освітніми закладами, що готують фахівців) та практиками (культурно-дозвілєвими закладами, установами). Ця взаємодія має адекватно впливати на структуру професійних освітніх технологій, освітніх програм і планів та на створення оптимальної навчальної бази, що в комплексі дозволить забезпечити найвищий рівень професійної підготовки майбутніх спеціалістів.

Підсумовуючи зауважимо, що основними шляхами вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвілєвої сфери ми вважаємо наступні:

- 1) запровадження початкової професійної освіти спеціалістів дозвілєвої сфери через коледжі, ліцеї, училища тощо;
- 2) вдосконалення та модернізація освітніх програм у сфері дозвілля;
- 3) формування безперервної освіти фахівців впродовж їхньої подальшої

професійної діяльності на проблемно-орієнтовному підході;

4) створення сприятливих умов для професійного росту фахівців;

5) підняття престижності праці з метою суспільного визнання професії працівника культурно-дозвілєвої діяльності.

3.2. Ознаки професійної майстерності спеціаліста дозвілєвої сфери

Майстерність спеціаліста дозвілєвої сфери доцільно розглядати як найвищий рівень його професійної діяльності та як вияв творчої активності особистості. Якщо розглядати це поняття під кутом усвідомлення витоків розвитку майстерності та зрозуміння шляхів професійного самовдосконалення, то професійною майстерністю спеціаліста дозвілєвої сфери можна вважати комплекс властивостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації та професійної діяльності на рефлексивній основі. До комплексу найвагоміших властивостей відносимо гуманістичну спрямованість діяльності спеціаліста дозвілєвої сфери, його професійну компетентність та майстерність.

Для того, щоб розробити ефективну модель сучасного фахівця дозвілєвої сфери, знову звернімося до кращого світового досвіду з визначеного питання. На думку зарубіжних науковців, для досягнення професійної майстерності, фахівці дозвілєвої сфери повинні мати такий стартовий набір властивостей:

1) мати доступну систему вищої професійної освіти та професійних асоціацій;

2) володіти теоретичними та науковими основами професії;

3) мати систему знань та навичок, що формує комплексні професійні завдання;

4) мати можливості для розвитку професійної кар'єри;

5) мати дієву систему ліцензування (акредитації);

6) досконало знати кодекс професійної етики;

- 7) володіти спеціальною професійною культурою;
- 8) у суспільстві має бути сформована повага до професії.

Зазначимо, що в більшості країн дозвіллева та рекреаційна діяльність сприймається як невід’ємна складова усіх соціальних та культурних послуг. У багатьох країнах (Франція, Бельгія, Швейцарія, Туреччина, Італія, Іспанія, Австрія та ін.) професія спеціаліста дозвіллевої сфери отримала назву «аніматор». В. Лоренц, відомий дослідник соціальної роботи в Європі, називає анімацію формою соціальної практики, яка спрямована «на усвідомлення та розкриття пригнобленого та дрімаючого потенціалу індивідів, малих груп та спільнот» [27, с. 107].

Не дивлячись на те, що назва професії в багатьох країнах однакова – аніматор, характеристики працівника-аніматора в окремих країнах відрізняються. Так, у Франції аніматор – це кваліфікований соціальний працівник, який покликаний розвивати виховний, культурний та спортивний потенціал людини. У Швейцарії – це спеціаліст, який допомагає в задоволенні потреб, бажань й запитів різних соціальних верств населення. В Австрії аніматор покликаний стимулювати творчість, відкритість та партнерство в роботі з населенням. В Іспанії – це агент культурної та суспільної діяльності, що має підвищувати суспільну свідомість та покращувати життя громади.

Вцілому ж, аніматори займаються такими видами діяльності:

- художня творчість (84%);
- фізичний розвиток та спорт (51%);
- економічні проєкти (51%);
- громадська та політична робота (51%);
- психолого-педагогічна діяльність (46%);
- культурно-освітня робота (43%);
- туристична діяльність (36%);
- наукова діяльність (28%) [20, с. 43].

Спеціаліста дозвіллевої сфери у Великобританії називають «соціальний працівник» або «спеціаліст по роботі з молоддю у громаді». При цьому, в країні відсутня єдина система спеціальної підготовки фахівців дозвіллевої сфери. У Великобританії таких фахівців готують точково. Наприклад, організаторів дозвілля у парках готують в Інституті адміністративного управління парками та відпочинком; фахівців з організації дозвілля у благодійних організаціях та культурно-дозвіллевих закладах готують в Інституті муніципального відпочинку та розваг; спеціалістів з організації спортивних змагань навчають в Асоціації управлінців службами відпочинку; підготовкою організаторів відпочинку на гральних майданчиках займається Асоціація керівників гральних майданчиків тощо [58, с. 457–460].

У Норвегії спеціаліста дозвіллевої сфери теж називають «соціальний працівник», причому в цій країні таких фахівців готують за трьома професійними та освітніми рівнями підготовки, а саме:

- соціоном (дбає про соціальну безпеку);
- соціальний педагог (організатор соціально-культурної діяльності з дітьми та підлітками);
- соціальний працівник (організатор соціально-культурної діяльності серед людей з обмеженими фізичними можливостями).

У Німеччині організатора дозвіллевої діяльності називають «педагог вільного часу». Його основні функції – організація дозвілля та спілкування в громаді. Для виконання цих функцій педагог вільного часу має бути толерантним та комунікабельним, щоб порозумітися з представниками різних вікових, соціальних, статевих категорій населення. Педагог вільного часу має володіти такими компетентностями: вільно розпізнавати й аналізувати потреби та інтереси споживачів культурно-дозвіллевих послуг; сприяти задоволенню інтересів та потреб населення; спрямовувати споживача послуг на прийняття самостійних рішень; сприяти вирішенню наявних проблеми різних верств населення;

охоплювати дозвіллям та творчістю максимальну кількість самотніх людей; створювати дружню, творчу та доброзичливу атмосферу; здійснювати педагогічний вплив на клієнтів.

Педагог вільного часу виступає координатором соціально-культурних ініціатив, розробляє стратегію та проекти дозвілля, а це означає, що він повинен чітко знати норми законодавства, соціальну політику, основи правознавства та економіки, володіти психолого-педагогічними властивостями.

У Фінляндії спеціаліста дозвіллевої сфери називають «секретар по культурі». Ці фахівці мають університетську гуманітарну освіту. Як і в Великобританії, у Фінляндії таких фахівців готують за різними професійними рівнями, а саме:

- діяльнісно-орієнтований секретар (організатор клубних заходів, свят, фестивалів тощо);
- секретар (здійснює адміністративну роботу);
- педагог (поєднує організацію дозвіллевої діяльності з виховною роботою);
- культурний політик (покликаний сприяти росту громадської ініціативи та активності);
- менеджер (організатор дозвіллевих заходів та рекламних кампаній дозвілля).

Як засвідчує проведений аналіз, кадрова політика зарубіжних держав має певні розбіжності. Не зважаючи на це, можемо визначити й спільні риси підготовки закордонних фахівців дозвіллевої діяльності – це непорушність ідей професіоналізму та прав людини. За кордоном значна увага приділяється формуванню таких умінь і навичок, як володіння методикою прогнозування та психолого-педагогічною діагностикою; наявності у фахівця достатніх медичних та психологічних знань; вмінню відстоювати права та свободи людини; наявності високої особистої культури, морально-вольових якостей та комунікабельності.

Сама сутність професії фахівця культурно-дозвіллевої діяльності вказує на те, що людина, яка обрала цю спеціальність, має бути готовою до періодичних

професійних перевантажень. В сучасних умовах України проблем додає ще й слабка матеріально-технічна база закладів культури, що додатково вимагатиме зусиль, направлених на її удосконалення, на пошук додаткових джерел фінансування, на координацію роботи з іншими соціо-культурними закладами, на протидію тиску з боку влади та громадських організацій тощо.

Підсумовуючи зауважимо, що основними ознаками професійної майстерності спеціаліста дозвілєвої сфери є наявність таких компетентностей:

1) *освітньо-програмна компетентність*, що полягає в засвоєнні концепції та принципів сучасної роботи культурно-дозвілєвої діяльності клубних закладів, знання ключових понять і термінів культурно-масової роботи та сучасного стану й тенденцій розвитку аматорського мистецтва в Україні та світі;

2) *методико-технологічна компетентність*, яка демонструє володіння сучасними методами та технологіями проведення дозвілєвих заходів;

3) *загальна компетентність* у вигляді знання й розуміння власної професії, вміння будувати й відстоювати власні напрямки, стратегії та проекти дозвілєвої діяльності;

4) *інтегральна компетентність*, котра передбачає здатність вирішувати комплексні проблеми в царині професійної та дослідницько-інноваційної діяльності;

5) *юридична компетентність*, що дає можливість працювати впевнено, чітко, згідно чинного законодавства України;

6) *інформаційно-комунікативна компетентність*, як вміння використовувати сучасні інформаційно-комунікативні технології та засоби, шукати, обробляти та впроваджувати в життя новітню інформацію;

7) *соціально-емоційна компетентність*, що дає можливість працювати в команді, продуктивно взаємодіяти з колегами, демонструвати свої професійні та організаційні навички в кризових ситуаціях;

8) *аналітична компетентність*, що забезпечує вміння узагальнювати та презентувати результати своєї роботи для різноманітних цілей;

9) *самореалізаційна компетентність* як здатність до розвитку і вдосконалення, творчого лідерства та професійного росту;

10) *організаційна компетентність*, що забезпечує вміння планувати, виконувати, контролювати та критично оцінювати власну професійну діяльність;

11) *рефлексійна компетентність* як вміння емоційно розвантажуватися, відновлюватися фізично й духовно, об'єктивно визначати свої слабкі та сильні сторони;

12) *світоглядна компетентність* як вміння корегувати власні світоглядні засади з метою адекватного розуміння ситуації, здатність об'єктивно оцінити досвід роботи інших закладів культури, запозичити та впроваджувати кращі ідеї в свою практику.

Отже, сучасний професіонал дозвіллевої діяльності повинен володіти організаторськими здібностями, співпрацювати з виконавчими структурами, громадськими організаціями та іншими соціально-культурними закладами, комунікувати з населенням, представниками ЗМІ та бізнесу, політичними та громадськими діячами, організаціями, що здійснюють міжнародну технічну підтримку тощо. Для цього фахівцю треба чітко знати соціальну політику, чинне законодавство, основи права, економіки, психології, педагогіки, соціології та медицини.

Висновки до розділу 3

Основну складність під час пошуку шляхів вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвілєвої сфери становила відсутність сформованої концепції спеціаліста дозвілєвої сфери в Україні та чітко визначених вимог до організатора дозвілля, показників ефективності його роботи.

Проблематика підготовки спеціаліста дозвілєвої сфери полягає в тому, що такий фахівець має володіти численними професійними навичками – від основ соціо-культурної політики держави до конкретних методів та форм роботи з різними соціальними верствами, адже йому доводиться вирішувати проблеми як у сфері соціології культури, так і в сфері педагогіки, психології та соціальної роботи.

Основною відмінною рисою фахівця дозвілєвої діяльності, яка відрізняє його від інших суміжних спеціальностей, є творчий характер праці. Саме тому важливим елементом його фахової підготовки є вміння використовувати набуті знання на практиці з використанням креативного підходу.

Специфіку професії спеціаліста дозвілєвої діяльності визначають такі чинники: дозвілєва сфера у системі людської життєдіяльності, споживачі дозвілєвої послуги та, власне, сама діяльність фахівця, його особистісний та професійний потенціал. Діяльність спеціаліста дозвілєвої сфери є багатогранною, міждисциплінарною та гуманістичною.

Під час розробки моделі сучасного спеціаліста дозвілєвої сфери ми використовували досвід зарубіжних країн. Зазначимо, що дозвілєва робота за кордоном базується на різному підґрунті, проте в своїй більшості має статус академічної дисципліни у вищих учбових закладах та позиціонується як невід’ємна складова усіх соціальних та культурних послуг. «Спеціаліст дозвілєвої сфери» – це узагальнююча назва, у різних країнах світу цю професію називають по різному: у Франції, Бельгії, Швейцарії, Італії, Іспанії, Туреччині – це «аніматор», у Великобританії та Канаді – «соціальний працівник», у Норвегії – «соціоном»,

«соціальний педагог», у Фінляндії – «секретар з питань культури», у Німеччині – «педагог вільного часу», у США – «рекреатор» тощо.

Закордонні науковці визначають такі критерії оцінки професії: наявність доступної системи вищої професійної освіти та професійних асоціацій; володіння теоретичними та науковими основами професії; наявність системи знань та навичок, що формує комплексні професійні завдання; наявність можливостей для розвитку професійної кар'єри; наявність дієвої системи ліцензування (акредитації); досконале знання кодексу професійної етики; володіння спеціальною професіональною культурою; соціальна повага до професії.

Основними шляхами вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвілєвої сфери вважаємо: запровадження початкової професійної освіти спеціалістів дозвілєвої сфери через коледжі, ліцеї, училища тощо; вдосконалення та модернізація освітніх програм у сфері дозвілля; формування безперервної освіти фахівців впродовж їхньої подальшої професійної діяльності на проблемно-орієнтовному підході; створення сприятливих умов для професійного росту фахівців; підняття престижності праці з метою суспільного визнання професії працівника культурно-дозвілєвої діяльності.

Основними ознаками професійної майстерності спеціаліста дозвілєвої сфери вважаємо: вільне володіння теоретичними й методологічними основами дозвілєвої діяльності; уміння проводити психолого-педагогічну діагностику та дозвілєве прогнозування; володіння навичками проведення соціологічних досліджень; вміння організовувати та проводити дозвілєві заходи для різних соціальних верств; володіння достатніми медичними та психологічними знаннями для проведення дозвілєвої роботи з соціально незахищеними верствами населення; вміння надавати психолого-педагогічну допомогу; здатність вирішувати освітні та виховні питання та впливати на громадську думку; здатність

захищати права та свободи людини; наявність високої загальної культури, толерантності, морально-вольових якостей, комунікабельності.

ВИСНОВКИ

У висновках дослідження представлено основні теоретичні підсумки, що демонструють сутнісний зміст концепції автора.

1. Встановлено, що проблематика культурно-дозвілєвої діяльності сьогодні є однією з найактуальніших тем культурологічних, психологічних та соціальних досліджень. Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує наявність наукових розвідок та ґрунтовних праць як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, які присвячені проблематиці культурно-дозвілєвої діяльності. Проте, не дивлячись на численні спроби, вивчення культурно-дозвілєвої діяльності як цілісного об'єкта наукової рефлексії так і не набуло ґрунтового дослідження. Значні корективи у сприйнятті дозвілля українцями внесло повномасштабне вторгнення РФ на територію суверенної України, внаслідок чого змінилася конфігурація дозвілля, його обсяги та якість. Саме тому виникла потреба у вивченні ефективності управління культурно-дозвілєвою діяльністю в Україні на сучасному етапі.

2. В ході дослідження рівня розвитку сучасної індустрії дозвілля встановлено, що культурно-дозвілєва діяльність в Україні перебуває в кризовому стані, що проявляється наявністю таких суперечностей: духовні інтереси та ціннісні орієнтації особистості не відповідають реальному змісту діяльності традиційних дозвілєвих закладів; дозвілєві потреби населення суперечать з реальними можливостями інституції дозвілля; наявні дозвілєві структури в більшості залишаються стандартними та консервативними, що заважає створенню поліфункціональних дозвілєвих комплексів як потужної сучасної індустрії дозвілля та рекреації.

3. Вперше проаналізовано специфіку діяльності та перспективи розвитку новоформатного універсального комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради, що координує процеси культурного

розвитку регіону, займається збереженням і розвитком народної творчості та аматорського мистецтва, традицій, звичаїв і обрядів, впровадженням нових технологій і методик культурно-освітньої роботи, організацією дозвілля населення.

4. Досліджено можливості розвитку та загрози діяльності комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради. До основних можливостей розвитку ОЦНТ відносимо: вірогідність залучення додаткових коштів – грантів, інвестицій, спонсорської підтримки та міжнародної технічної допомоги; можливість організації навчань, тренінгів, стажувань для працівників ОЦНТ та інших дозвіллевих закладів області з метою професійного зростання; встановлення партнерських відносин з прогресивними закордонними та українськими закладами культури, іншими ОЦНТ для обміну досвідом та організації спільних заходів; партнерство з місцевим бізнесом.

Визначено, що основними загрозами діяльності ОЦНТ можуть стати: продовження або замороження війни в Україні; вплив за межі області молодих та кваліфікованих кадрів, що спричинятиме кадровий «голод» як в царині культури, так і в соціально-економічному житті регіону, що негативно вплине на інвестиційний клімат; депресивність прикордонного регіону; обмежений фінансовий ресурс громад; нестабільність державної політики та можливе згортання реформ призведуть до перекладання на ОМС державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів; слабка інформатизація сільських населених пунктів, відсутність центрів відкритого доступу до Інтернету; низький рівень громадської активності.

5. Досліджено можливості вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців дозвіллевої сфери. Основними шляхами вдосконалення системи підготовки й підвищення кваліфікації фахівців вважаємо такі: запровадження початкової професійної освіти спеціалістів дозвіллевої сфери через коледжі, ліцеї, училища тощо; вдосконалення та модернізація освітніх програм у сфері дозвілля; формування безперервної освіти фахівців впродовж їхньої

подальшої професійної діяльності на проблемно-орієнтовному підході; створення сприятливих умов для професійного росту фахівців; підняття престижності праці з метою суспільного визнання професії працівника культурно-дозвілєвої діяльності.

6. Визначено ознаки професійної майстерності спеціаліста дозвілєвої сфери, а саме: вільне володіння теоретичними й методологічними основами дозвілєвої діяльності; уміння проводити психолого-педагогічну діагностику та дозвілєве прогнозування; володіння навичками проведення соціологічних досліджень; вміння організовувати та проводити дозвілєві заходи для різних соціальних верств; володіння достатніми медичними та психологічними знаннями для проведення дозвілєвої роботи з соціально незахищеними верствами населення; вміння надавати психолого-педагогічну допомогу; здатність вирішувати освітні та виховні питання та впливати на громадську думку; здатність захищати права та свободи людини; наявність високої загальної культури, толерантності, морально-вольових якостей, комунікабельності.

У контексті подальшого вивчення ефективності управління культурно-дозвілєвою діяльністю в Україні на сучасному етапі, **перспективами подальших досліджень** є взаємозв'язки запитів громадян та територіальних громад у сфері культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуцький Ю. Самоорганізація культури і культурна політика. Культурологічна думка. 2010. № 2. С. 8–14.
2. Божидарнік Т. В., Василик Н. М. Креативний менеджмент: навч. посіб. Херсон: Олді-плюс, 2014. 498 с.
3. Бойко О. П. Культура дозвілля: трансформації та перспективи розвитку у добу глобалізації: Автореф. дис... д.філос.н. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2011. 32 с.
4. Бойчев І. І. Практикум з організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів / Під ред. О. С. Цокур. Одеса, 2003. 16 с.
5. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвілєзнавство. навч. посіб. Київ: Центр навч. літератури, 2006. 208 с. URL : http://tourlib.net/books_ukr/bocheluk.htm.
6. Виклики і можливості розвитку сфери культури Сумської області. Аналітичний звіт. 2023. 42 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/934.pdf>.
7. Воловик А. Ф., Воловик В. А. Педагогіка дозвілля: підручник. Харків: ХДАК, 1999. 332 с.
8. Гагоорт Г. Менеджмент мистецтва. Підприємницький стиль. Переклад з англійської мови. Львів, 2008. 357 с.
9. Герої на сцені: у Чернігові готується до прем'єри «Театр Ветеранів». URL: <http://pechera.info>.
10. Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. Київ: Знання України, 2009. 578 с.
11. Дзюба І. Від марнганальності до універсальності. Сучасність: література, наука, мистецтво, суспільне життя. 2008. № 1–2. С. 53–65.
12. Діяльність будинків культури по задоволенню потреб територіальних громад: звіт за результатами дослідження. Кіровоград: Інститут соціокультурного менеджменту (ІСКМ), 2010. 68 с.

13. Доел М., Шадлоу С. Практика соціальної роботи: завдання і методичні розробки для навчання підвищення кваліфікації соціальних робітників. Київ, 1998. 237 с.
14. Карлова В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України. Київ, 2003. 20 с.
15. Кирсанов В. В. Соціально-педагогічні проблеми організації дозвілля за кордоном. Харків: ХГІК, 2008. 112 с.
16. Кірсанов В. В. Класифікація функцій і підготовка кадрів соціокультурних аніматорів у французькій культурології дозвілля (60–90-ті роки). Вісник Книжкової палати. 2000. № 5. С. 41–53.
17. Ковальчук Т. І. Формування готовності бакалаврів соціальної педагогіки до організації дозвілєвої діяльності: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М. 2015. 368 с.
18. Культурно-дозвілєва діяльність у сучасному світі: кол. монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 328 с.
19. Кучин С. П. Розвиток соціокультурної сфери в Україні в умовах економіки ринкового типу. Харків, 2012. 108 с.
20. Ладонько Л. С., Михайловська О. В., Філіпова Н. В. Менеджмент: теорія та практика. Навчальний посібник. Київ: Кондор-Видавництво, 2015. 152 с.
21. Ладонько Л. С., Калінько І. В., Косач І. А. Ділове адміністрування: менеджмент організацій та управління змінами. Навчальний посібник. Київ: Кондор Видавництво, 2014. 217 с.
22. Лоренц У. Соціальна робота в мінливій Європі. Амстердам; Київ: Асоціація психіатрів України, 1997. 306 с.
23. Лук'янець Т. І. Маркетингова політика комунікацій: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2010. 345 с.

24. Можливості та механізми створення міських фондів культури. Аналітичний звіт. 2020. 144 с. URL: <https://ru.scribd.com/document/693048690.pdf>.
25. Найкращі мистецькі заклади вищої освіти України 2024 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/82982>.
26. Овчаренко С. В. Гуманітарна та культурна політика. Навчальний посібник. Одеса, 2013. 152 с.
27. Осовська Г. В., Осовський О. А. Менеджмент: підручник, 4-е вид., переробл. і допов. Київ: Кондор-Видавництво, 2015. 563 с.
28. Офіційний сайт Чернігівського обласного центру народної творчості: <https://onmckim.com.ua>.
29. Паскаль О.В. Система культурно-дозвілєвої роботи : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Одеса: Університет Ушинського, 2022. 146 с.
30. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах. Київ: Кондор, 2005. 403 с.
31. Петрова І.В. Культурно-дозвілєві практики населення сучасної України: тенденції та пріоритети. Культура і сучасність. 2011. № 1. С.108–112.
32. Піча В. М. Культура вільного часу: філософсько-соціологічний аналіз. Львів: Світ, 1990. 152 с.
33. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97. Дата оновлення: 08.01.2025. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280.pdf>.
34. Про створення комунального закладу «Обласний центр народної творчості» Чернігівської обласної ради. URL: <https://chor.gov.ua>.
35. Реймонд Дж. Відкрите навчання в підготовці соціальних працівників. Соціальна політика і соціальна робота. 2000. № 3–4. С. 23–27.
36. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В. В. Радула. 2-е. вид. Харків: Мачулін, 2015. 444 с. С. 94–95.

37. Стан та перспективи розвитку соціокультурної інфраструктури в ОТГ. Аналітичний звіт. 36 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/504/2.pdf>.
38. Стріха М. Українська держава і культура: спроба пошуків взаємодії на тлі світового досвіду. Розбудова держави. 1996. № 11. С. 53.
39. Цимбалюк Н. М. Організація та методика культурно-дозвілєвої діяльності. Київ: ДАКККиМ, 2000. 145 с.
40. Шевчук І. В. Педагогічна сутність дозвілля та дозвілєвої діяльності. Духовність особистості: методологія, теорія і практикаи. 2014. № 1(60). С. 250–259.
41. Шмаюн О. Ю. Феномен культурно-дозвілєвої діяльності: концептуалізація проблеми. Питання культурології. 2021. № 38. С. 354–362.
42. Clarke J. Social perspectives on Leisure. New York, 1974. 187 p.
43. Colbert Francois, Nantel Jacques, Bilodeau Suzanne, Poole William, Rich Dennis J. Marketing culture and the arts. Chair in Arts Management (HEC), Montreal. 2001. 257 p.
44. Girard A. Cultural Development: Experiences and Policies. Paris, UNESCO, 1983. 145 p.
45. Opaschowski H.W., Stubenvoll R., Wemitz R. und andere. Herausforderung Freizeit-Perspektiven fur die 90-er Jahre. Hamburg, 1990. 172 p.
46. Pronovost G. Temps, culture et societe. Quebec, 1983. 341 p.
47. Schelling Friedrich Wilhelm Joseph. Ideen zu einer Philosophie der Natur. 1797. 23 p.
48. Schon, D. A. Educating the Reflective Practitioner: Toward a New Design for Teaching and Learning in the Professions. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1987. 376 p.
49. Torkildsen G. Leisure and Recreation Management. London–New York, 1983. 577 p.
50. Whitehead Alfred North. The Philosophical Aspects of the Principle of Relativity, Proceedings of the Aristotelian Society, n.s., vol. 22 (1922). 215–223 p.